

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

1

L. I. 1932

M. Gorkij: Človek

T. Brodar: Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje

J. Kozak: Vojtra

P. Lem: Ludvik Mrzel in socialna književnost

I. Kosec: Psihoanaliza in individualna psihologija v teoriji in praksi

T. Čufar: Skica o gospodu

L. Adamič: Slovenski kmetje molijo za mehiško cerkev

I. Babelj: Linija in barva

L. O'Flaherty: Moje knjige v Irski

O. Hudaes: Nekaj besed o slovenski mladinski književnosti

J. P.: Miško Kranjec: Življenje

Uredništvo in uprava: Rimska cesta šte. 20/I.
Izdajatelj in urednik: Bratko Kreft, Rimska c. 20/I.
Odgovorni urednik: Vičič Milan, Idrijska ulica št. 13.

Prvo številko smo poleg naročnikov poslali mnogim tudi na ogled! Nikar ne vračajte in nikar ne preidite malomarno preko »Književnosti«, ki je v slovenskih kulturnih razmerah kot progresivna svobodna revija nujno potrebna! Nasprotno — podpirajte jo, naročajte in širite pri vseh prijateljih in znancih! Vsakdo kljub krizi lahko mesečno žrtvuje 5 Din kot naročnino za »Književnost«, ki je najcenejša revija v naši državi! Čim več bo naročnikov, tem bolj bo rastla, tem bolj se bo izpopolnjevala »Književnost«. **Takoj, ko prejmete prvo številko, plačajte po priloženi položnici prvi obrok 15 Din kot naročnino! Nikar ne odlašajte!**

Radi pomanjkanja prostora smo morali odložiti več važnih in dobrih prispevkov, tako med drugim odlomek iz knjige »Dinamit« Louisa Adamiča, zanimiv spomin Stanislavskega na prvo vprizoritev Gorkijeve drame »Na dnu«, članek o gospodarski krizi itd., o » aferi« Veselega vinograda itd.

V oceno smo prejeli: Tone Seliškar, Nasedli brod. Roman v treh delih. 1932. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani.

Tone Čučar, Februarska noč, Povest. 1932. Založba »Klas«, Ljubljana.

Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 15 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna šte. 7 Din. Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. (Predstavniki A. Kolman.)

Maksim Gorkij:

ČLOVEK

Pred kratkim je obhajal M. Gorki štiridesetletnico pisateljskega delovanja. Ob tej priliki objavljamo pričujo »skico«, ki jo je napisal 1903. leta. — O. u.

I.

... V trenutkih, ko je duh utrujen, — ko se v spominu bude sence prošlega in s čudnim hladom prevevajo srce, — ko misel kakor brezstrastno sonce sije v grozni kaos sedanjosti in zlovešče kroži na enem samem mestu, ne da bi se mogla dvigniti kvišku, poleteti naprej in višje, — v teh težkih trenutkih utrujenosti duha priklidem predse z vso silo svoje domišljije veličastno podobo človeka.

Človek! Kakor da se sonce poraja v mojih grudih, v njegovi jarki svetlobi pa stopa, neobsežen ko svet, počasi in naprej! in višje! tragični prelepi Človek.

Vidim njegovo ponosno čelo in smelo globoke oči, v njih so žarki neustrašene, močne Misli, tiste Misli, ki je dosegla čudežno harmonijo vesoljstva, tiste veličastne sile, ki v trenutkih onemoglosti ustvarja bogove, v času poleta pa jih ruši.

Izgubljen sredi pustinj vesoljstva, sam na majhnem koščku zemlje, ki drvi z neulovljivo naglico nekam v globino neizmernega prostranstva, ves poln mučnega vprašanja, »čemu je na svetu?« stopa možato naprej! in višje! po poti do zmage nad vsemi tajnami zemlje in neba.

Tako hodi, s srčno krvjo rosi svojo težko, samotno, a ponosno pot in iz te žgoče krvi ustvarja nevenljive cvetove poezije; tegobni krik svoje uporne duše pretvarja v božanske akorde umetnosti, iz izkustva ustvarja znanost, vsak njegov korak lepša življenje, kakor lepša sonce zemljo z blagodejnimi žarki — višje stopa in naprej, on, zemlje zvezda vodnica...

Oborožen le s silo Misli, ki je časih kakor blisk, časih mrzlo pokojna ko meč, — stopa svobodni, ponosni Človek daleč pred ljudmi in nad življenjem, sam sredi ugank svojega bitja, sam sredi množice svojih zmot... in vse legajo kakor težka mora na njegovo srce, režejo vanj, trgajo mozeg, sram ga jih je, kličejo ga, naj jih — uniči.

Gre! V prsih mu orijo instinkti, odvratno veka glas samoljubja, kakor pretkan berač je, ki prosi vbogaime; oklepajoča vlakna vsakojakih zvez se mu ovijajo okoli srca kakor bršljan,

pijejo vročo kri in glasno terjajo, naj se ukloni njih sili... vsa čuvstva hočejo zavladati nad njim; vse žeja po oblasti nad njegovo dušo.

In kope raznih življenjskih malenkosti so podobne blatu na njegovi cesti in gnusnim žabam ob njegovih potih.

In kakor planeti obkrožajo sonce, tako Človeka na tesno obdajajo dela njegovega stvariteljskega duha: njegova zmirom lačna Ljubezen; bolj daleč za njim šepa Prijateljstvo; pred njim gre trudna Nada; Mržnja, prevzeta od Gneva, pozvanja z okovi potrpljenja na rokah, Vera gleda s temnimi očmi v njegovo puntarsko lice in čaka, da ga sprejme v svoj pokojni objem...

Vse pozna, kar jih je v njegovem žalostnem spremstvu — spačena, nepopolna, slaba so dela njegovega stvariteljskega duha!

Odeta v cape starih resnic, otrovana s strupom predsodkov, sovražno hodijo za Mislijo, ne morejo je dohitevati v njenem poletu, kakor vrana ne dohiteva orla, prerokajo se z njo za prvenstvo, prav redko se z njo zlijejo v en sam mogočen in stvariteljski plamen.

Tudi ona je tu — večna sopotnica Človekova, nema in tajinstvena Smrt, zmerom pripravljena, da mu poljubi srce, ki z žarom hrepeni po življenju.

Vse pozna, kar jih je v njegovem nesmrtnem spremstvu in končno pozna še enega — Brezumje...

Krilato, mogočno ko vihra, mu sledi s sovražnim pogledom, svoja silna krila razprostira nad Mislijo, hoteč jo potegniti v svoj divji ples...

In le Misel je družica Človekova, le od nje se nikdar ne loči; le njen plamen mu osvetljuje ovire, ki leže na poti pred njim, uganke življenja, somrak prihodnjih tajn in temni kaos v njegovem srcu.

Misel, svobodna družica Človekova, zre povsod z bistrim, ostrim očesom in neusmiljeno razsvetljuje vse:

Kovarne in podle pasti Ljubezni, njene želje, zavladati ljubljenim, stremljenje ponižati in ponižati se, in — umazano podobo Čuvstvenosti, ki hodi za njo.

Boječo nemoč-Nade in Laž, ki je za njo — njeno rodno sestro, — nališpano, poslikano Laž, pripravljeno vedno in vse utešiti in prevarati s svojo lepo besedo.

Misel razkriva v uvelim srcu Prijateljstva njegovo preračunano previdnost, njegovo hudobno, prazno radovednost, zavisti gnile pege in zarodke klevete na njih.

Misel vidi silo črne Mržnje in ve: če bi sneli z nje okove, bi razrušila vse na zemlji in niti pravičnost ji ne bi utekla!

Misel odkriva v negibni Veri zlobno željo po neomejeni oblasti, stremečo zaslužniti vsa čuvstva, skrite kremplje fanatizma, nemoč njenih težkih kril in — slepoto njenih praznih oči.

Tudi s Smrtjo se bori: njej, ki je iz živali ustvarila Človeka, njej, ki je ustvarila množico bogov, filozofske sisteme, vede —

ključe k ugankam sveta, — njej, svobodni in nesmrtni Misli, je odvratna in sovražna ta sila, brezplodna in često glupa, zlobna.

Smrt je podobna starinarici, — starinarici, ki hodi okrog vogala in spravlja v svojo umazano malho vse preživelo, gnilo, nepotrebno in časih izmakne tudi kaj zdravega, krepkega.

Vsa prežeta gnilobne vonjave, zavita v plašč groze, brezstrastna, brezlika, nema stoji Smrt pred Človekom kakor ogromna, črna uganka, Misel pa jo ljubosumno motri — ustvarjajoča in jarka je kakor sonce, polna brezumne drznosti in ponosne zavesti nesmrtnosti...

Tako stopa Človek-puntar skozi tegobni mrak življenjskih ugank — naprej! in višje! zmerom naprej in zmerom višje!

II.

Truden je, opoteka se in stoče; prestrašeno srce išče Vere in glasno prosi za nežne objeme Ljubezni.

In Slabost je rodila tri ptice — Obup, Blaznost, Togo, — tri črne, spačene ptice, ki zlovesče poletavajo nad njegovo dušo in mu venomer pojejo mračno pesem o tem, da je le neznamen črv, da je njegov um omejen, da je Misel brez moči, da je smešen sveti ponos in da bo umrl, naj se trudi, kakor hoče.

Njegovo raztrgano srce drhti ob tej pesmi, lažnivi in hudobni, igle dvomov se mu zabadajo v mozeg in v očeh se mu leskeče solza bolesi...

In če se v njem ne zgane ponos, tedaj strah pred Smrtjo oblastno tira Človeka v temnico Vere, Ljubezen se zmagoslavno smehlja, ga vleče v svoj objem, na ves glas mu obeta srečo, za vsem tem pa prikriva žalostno nemoč biti svobodna in pohlepni despotizem instinkta...

V zvezi z Lažjo mu plaha Nada poje o radosti pokoja, poje o tihi sreči sprave, z mehкими, lepimi besedami mu uspava dremotni duh, položi ga v naročje sladke Lenobe in v šape Dolgočasa, njenega sina.

In pod vplivom kratkovidnih čuvstev naglo nasiti mozeg in srce s prijetnim strupom tiste cinične Laži, ki javno uči, da človek ne more izbrati druge poti, kakor pot na gnojišče mirnega zadovoljstva s samim seboj.

Toda Misel je ponosna in Človek je njen, — težko bitko sprejme z Lažjo in bojišče je srce Človekovo.

Ko sovrag ga zasleduje; kakor črv mu nenehoma razjeda mozeg; kakor suša mu pustoši prsa; in kakor rabelj muči Človeka, neusmiljeno stiskajoč njegovo srce v bodrilnem hladu hrepenenja po resnici, brezobzirni, modri resnici o življenju, ki sicer počasi raste, pa je vendarle jasno vidna skozi mrak zablod, kakor da je ognjen cvet, ki ga rodi Misel.

Toda če je Človek neozdravljivo otrovan s strupom Laži in če za trdno veruje, da na zemlji ni večje sreče od polnega želodca,

ni naslade nad sitostjo, pokojem in malenkostnimi življenjskimi udobnostmi, tedaj postane Misel plen triumfirajočega čuvstva, pobesi krila, zadremlje ter ostavi Človeka v oblasti njegovega srca.

In podobna grozečemu oblaku leze od vseh strani nad Človeka gnila Nizkotnost, podlega Dolgočasje hči, v jedek, siv prah ovije njegov mozeg, srce in oči.

In človek izgubi samega sebe, slabost ga izpremeni v žival brez Ponosa in Misli...

Toda če ogorčenje vzplamti v njem, tedaj se zbudi Misel in on gre iznova naprej, sam stopa skozi trnje svojih zmot, sam sredi žgočih isker svojih dvomov, sam sredi razvalin starih resnic!

Veličasten, ponosen in svoboden zre možato resnici v oči in govori svojim dvomom:

»Lažete, ko pravite, da sem v nemoči, da je omejeno moje spoznanje! Spoznanje raste! Vem to, vidim, čutim — spoznanje v meni raste. Siloma raste spoznanje mojega trpljenja, vem, če ne bi rastlo, ne bi trpel nič bolj, ko prej...

»Toda z vsakim korakom hrepenim po nečem večjem, zmerom bolj čutim, zmerom globlje vidim, in ta nagla rast mojih želja je mogočna rast mojega spoznanja! Zdaj je to spoznanje v meni podobno iskri — nu, in kaj? Iskre so matere požarov! Bodočnost vidim pred seboj in sebe v njej — požar v temi vesoljstva! Jaz sem poklican, da razsvetlim ves svet, razženem temo njegovih tajnih ugank, najdem harmonijo med seboj in svetom, ustvarim harmonijo v sebi samem. Ozaril bom ves mračni kaos življenja na tej razbičani zemlji, ki jo kakor kožna bolezen pokriva skorja nesreč, tuge, gorja, zlobe — in pometel bom vse zlo v gomilo prošlosti!

»Poklican sem, da razvozljam vozle vseh zablod in zmot, ki vežejo zbegane ljudi v krvav in odvraten klobčič živali, vzajemno požirajočih druga drugo!

»Misel me je ustvarila zato, da prevrnem, razrušim, poteptam vse staro, vse tesno, vse blatno, vse hudo, — in zgradim novo na neomajnih stebrih svobode, lepote in spoštovanja do ljudi, ki jih je skovala Misel!

»Nepomirljiv sovrag uboštva ljudskih želja sem in hočem, naj bo sleherni med ljudmi Človek!

»Nezmislno, sramotno in odvratno je to življenje, v katerem naporno in suženjsko delo enih služi le temu, da so drugi nasičeni s kruhom in darovi duha!

»Naj bodo prekleti vsi predsodki, vse navade in vraže, ki so prepredle mozeg in življenje ljudi kakor lepljiva pajčevina. Nasilje so nad ljudmi, živeti ovirajo, — razrušim jih!

»Moje orožje je Misel, trdna vera v svobodo Misli, v njeno nesmrtnost in večno rast njenega stvariteljstva je neizčrpen izvor moje sile!

»Misel mi je večni in edini svetilnik v mraku življenja, ogenj v temi njegovih zablod; vidim, da gori vedno svetleje, da zmerom

globlje sveti v brezno tajn, in zato grem za žarki nesmrtni Misli, za njo, zmerom višje, zmerom dalje!

»Misel ne pozna nepremagljivih utrd, zanjo ni neomajnih svetinj niti na zemlji niti v nebesih! Ona ustvarja vse in to ji daje sveto, nesporno pravico razrušiti vse, kar ovira svobodo njenega razmaha.

»Mirno priznam, da so predsodki ostanki starih resnic, da so oblaki zablod, ki danes lebde nad življenjem, ustvarjeni iz pepela starih resnic, spaljenih v plamenu prav tiste Misli, ki jih je bila nekdanj ustvarila.

»In priznam, da ne zmagajo tisti, ki poberejo sadove boja, marveč tisti, ki ostanejo na bojišču...

»Zmisel življenja vidim v ustvarjanju, ustvarjanje pa je neskončno!

»Grem, da zgorim kolikor moči svetleje in da kolikor moči globlje posvetim v temo življenja. Pogin je moja nagrada.

»Nočem drugih nagrad, zakaj vidim: oblast je sramotna in dolgočasna, bogastvo je težko in neumno, slava pa je predsodek, zrasel iz ljudi, ki se sami niso znali ceniti, marveč so se po svoji suženjski navadi poniževali.

»Dvomi! Vi ste le iskre Misli, prav nič več. Kadar sama sebe izkuša, vas rodi iz preostanka moči in vas krmi s svojo lastno silo!

»Prišel bo dan in v mojih prsih se bosta zliła v en sam velik plamen svet mojega čuvstva in moja nesmrtna Misel. S tem plamenom bom izžgal iz duše vse temno, zlobno in hudo, da bom postal enak tistim bogovom, ki jih je Misel ustvarjala in jih še ustvarja!

»Vse je v človeku — vse je za Človeka!«

In evo, iznova je veličasten in svoboden dvignil ponosno glavo, počasi, toda s trdimi koraki stopa po prahu starih predsodkov, sam v sivi megli zablod, za njim se v težkem oblaku prahu vali vse prešlo, pred njim pa stoji množica ugank, ki brezstrastno čakajo nanj.

Neštevilne so, kakor so neštevilne zvezde v nebesni dalji, in pot Človekova nima konca!

Tako stopa Človek-puntar naprej! višje! zmerom naprej in zmerom višje!

Tone Brodar:

NACIONALNO VPRAŠANJE KOT ZNANSTVENO VPRAŠANJE

Najprej izide Vidmarjev »Kulturni problem slovenstva«, nato priloži Tiskovna zadruga knjigi neke vrste preklic, ki se izkaže kot reklama zanjo, knjiga se razprodaja, Vidmar raste, Vidmar predava po akademskih društvih, Vidmar postane evangelist slovenstva in

samoslovenstva in »kulturni problem slovenstva« njun evangelij. »Slovenec« in »Slovenija« se opajata v Vidmarjevi ideologiji. Na Vidov dan priobčuje »Jutro« anketo proti. Potem izide v »Ljubljanskem Zvonu« »Adamič in slovenstvo« in pod njim je zapisana glava slovenskega pesništva, do danes priznana za tako od vseh strani in ta glava je Oton Župančič. Članek sam na sebi ni nič prav posebnega, toda je ravno prav elastičen, da se ga more poljubno raztolmačiti. »Jutrov« članek ga je prav dobro razumel, kakor ga pač »Jutrov« članek mora razumeti in ga je mojstersko izkoristil, tako mojstersko, da se je najbrže še sam Oton Župančič začudil, kaj da je prav za prav napisal. Ko je »Jutro« konstatiralo (kar je bilo seveda »Jutru« treba konstatirati, če je hotelo Vidmarjevim avtoritetam postaviti nasproti »Jutrove« avtoritete), da je Oton Župančič in glava slovenske književnosti prav za prav tam, kjer je »Jutro«, je »Slovenec« začutil, kako ima »Jutrov« članek, kar se Župančiča tiče čisto prav, pa za to ni napadel »Jutrovega« člankarja, marveč Otona Župančiča. V kavarnah vihar, po cestah prepiri o nacionalnem vprašanju, v »Domu in Svetu« piše dr. Rajko Ložar »znanstven« napad, pa mu izpade naivna blebetavost, Mrzel ga pobija v »Jutru« in »nič ne zameri« Župančiču, češ, saj je pesnik in pesnikom je marsikaj dovoljeno, itd.

In kaj je vsem tem časopisnim borcem slovensko nacionalno vprašanje? Vidmarju, kakor pravi čisto prav Župančič, vprašanje cmeravosti, nekakšne slovenskemu narodu prirojene liričnosti, Rajku Ložarju božanska imaginarnost, Francetu Vodniku katolicizem in Otonu Župančiču nič, kajti zanj slovensko nacionalno vprašanje ne eksistira. Praktično pa se pri vseh teh reducira nacionalno vprašanje na vprašanje neke nejasne in neopredeljive »kulture«. Njihove zahteve so torej kljub vsemu mističnemu kadilu, ki z njim kade slovenskemu narodu, vprav slovensko skromne. Metode debat in polemik so slovensko-literatske. O znanstvenem obdelavanju tega vprašanja nikjer sledu.

Toda, če je bila Vidmarjeva knjižica kljub vsej svoji malopomembnosti in znanstvenemu diletantizmu tako žejno sprejeta, če je vzbudila take debate in polemike, če je povzročila »obglavljanje« še do včeraj največjega slovenskega pesnika, če je prebudila celó kavarno »Union« iz njene literatske senilnosti in če je naposled ideologija te knjižice tudi v neposredni zvezi z ideologijo slovenskega kmeta, če je slovenski kmet vsaj približno nosilec te ideje (kajti tudi kmet je po svoji ideologiji malomeščan, kakor je to Vidmar — besedo malomeščan uporabljam v razrednem smislu kot ime za neko družbeno razredno formacijo), kar je za nas najvažnejše, potem je to dokaz, da je bila taka knjižica potrebna in pričakovana, dokaz, da je vprašanje, ki ga tretira, za določeno družbeno grupo močno aktualno, da je taka ideologija hudo blizu razrednim potrebam te družbene grupacije. Že od vsega začetka nam mora biti namreč očitno, da ona ne more biti rezultat samoniklega duhovnega dela poedinca, temveč, da mora izvirati iz

svoje materialne baze, iz ekonomskega položaja družbene plasti, katere ideološki odsvit je in katere težnje in potrebe izraža. Vsi ideološki pokreti, pa tudi narodni, imajo svoj poslednji vzrok v ekonomski strukturi dane družbe. Problem torej, ki ga je ta knjižica načela in ki je imel za posledico vso tisto viharo, tako plehko in prazno polemiko, tedaj ni važen samo za tako zvano »kulturno-tvorno«¹ ljudstvo okrog Vidmarja, ni samo »kulturni problem slovenstva«, temveč je to širok kompleks družbenih pojavov, ki sega preko cele družbene nadstavbe in ki se ga da nazvati z edino pravim imenom, slovenski nacionalni problem ter je to predvsem problem slovenskega kmečkega in malomeščanskega ljudstva.

Če pa hočemo ta problem pravilno doumeti, potem se mu je treba drugače približati, kakor je to napravil Vidmar in kakor se je ta problem reševal in se še rešuje med slovenskimi »kulturnimi delavci«, ki so ga smatrali in ga še smatrajo za njihovo notranjo zadevo, za zadevo večje ali manjše bistroumnosti; treba ga je proučiti znanstveno, treba je pregledati zgodovino njegovega postanka in razvoja, proučiti njegovo družbeno bazo in njegov družbeni pomen.

Če Oton Župančič z omalovažujočo gesto negira existenco slovenskega nacionalnega vprašanja, če mu daje Vidmar v svoji samoslovenski ozkogrudnosti tako strašno revno vsebino, češ to je vprašanje slovenske kulturne samobitnosti, ki se izraža v nekaki lirčnosti in mehki naši značaji, potem je to dokaz njune znanstvene ignorance v tem vprašanju. Ne eden ne drugi nista prišla do njegovega pravega bistva.

Kulturnih problemov slovenstva se ne da obravnavati izolirano od političnih in ekonomskih vprašanj slovenskega naroda, kajti vsi ti se izprepletajo v gosti mreži medsebojnih odvisnosti, ki so si med seboj kakor vzroki in posledice. Izločiti en sam problem iz celotnega kompleksa in ga raziskovati tako, kakor se nam v momentu kaže, ne pa z ozirom na njegovo vsestransko zavisnost, v njegovem odnosu napram mreži vzrokov in posledic ter v njegovem časovnem miljeju, spoznavati ga torej v njegovem »mirovanju«, ne pa v njegovem gibanju, je način spoznavanja metafizikov (metafizika kot metoda). Zato je Vidmar že v naprej obsojen na pasivizem, kajti metafizika (v označenem smislu) je že radi tega pasivna, ker smatra, da je človeški duh sposoben dojeti absolutno resnico. S tem odpravlja vzrok, ki vodi v borbo in progress — razredni karakter resnice.

V prvih dveh stavkih si postavi Vidmar kriterij spoznavanja nacionalnega vprašanja in z njim temelj vsem svojim kasnejšim zablodam. Kriterij ni »ne znanstven ne političen«, temveč kriterij Vidmarjeve osebnosti. Spoznanja, ki jih je dognal, so suveren produkt njegovega duha, kajti o problemih slovenstva je razmišljal »iz svojih nagibov in zaradi tega po svoji metodi«² (str. 5.). Končni smoter tega razmišljanja je enkrat za vselej dognati, ali smo Slo-

venci narod ali nismo. Vprašanje je torej postavljeno absolutno. Rešitev je po njem ena, ker je absolutna resnica.

To metafizično, statično pojmovanje sveta vodi Vidmarja do najkontradiktornjših rezultatov. Lovi se v nekem začaranem krogu — narodnost je apriorna bitnost, narodnost je produkt prirode, narodnost vznika, se prebuja in umira in je zopet apriorna bitnost, ki je zanjo težko reči, ali je sploh kedaj ni, toda kljub temu umira, vznika (to se pravi ni apriorna) in zopet je kot nekaka »čista čud«² že a priori vložena v človeka, itd. — težko, da se z Vidmarjem vred kdo znajde v tem kolobarju.

Na družbene znanosti se da prav tako malo statično gledati kakor na prirodne. Priroda in družba se neprestano razvijata v nasprotjih, ki živijo istočasno drug v drugem. Pojav, ki se je komaj rodil, že nosi v sebi kal svoje negacije. V eksaktnih prirodnih znanostih je človek tako blizu dinamiki prirodnega dogajanja, da ji nujno prilagodi tudi metodo svojega raziskovanja. Toda še tu nam kaže zgodovina, kako je razredna predestiniranost ovirala razvoj pravih spoznanj (sholastika). Družbene znanosti pa se nam kažejo vseskozi le kot izraz družbenih odnosno ekonomskih potreb razreda, ki so iz njega izšle. Kako velja to tudi za Vidmarjevo knjižico, bomo videli kasneje.

Stališče nekega razreda napram določenemu pojavu je torej odvisno od njegovega razrednega položaja, od njegovih ekonomskih interesov. Če diktira danes ekonomski interes slovenskemu industrijalcu in finančnemu kapitalistu določeno orientacijo, diktira ekonomski interes slovenskemu malomeščanu skrajni oportunitizem na eni strani ter politično malkontentstvo na drugi strani. To sta dve rešitvi istega vprašanja. Obe sta pravilni z ozirom na razredni položaj poedinih družabnih grupacij. Izgubiti to izpred oči pomeni bloditi v temi.

Statično gledanje na življenje je prikrilo Vidmarju še eno važno dejstvo. Vsebina nekega pojava je v različnih časih različna, kakor se pač izpremeni materialna baza tega pojava. Kar je bilo v začetku progresivno, postane v novih produkcijskih razmerah reakcionarno. Suženjstvo je bilo n. pr. ob svojem postanku progresivno, kajti pred njim so ujetnike ubijali. Na poedine pojave se tedaj ne da gledati zunaj časa in miljeja, temveč edino le v vsestranski odvisnosti z njimi, v njihovi kavzalni odvisnosti. Če bi imel Vidmar pred očmi to dejstvo, ne bi dokazoval možnosti in nujnosti samostojnega kulturnega življenja Slovencev s starimi Atenci, češ, bilo jih je manje, pa so si ustvarili svojo »narodno«³ svobodo in bogato kulturo. Njemu pa razlika med dejstvoma, da živijo Slovenci v dobi monopolističnega kapitalizma in v geopolitično najbolj ekspanzirani legi, Grki pa v času patriarhalnih rodbinskih edinic in suženjskega gospodarskega sistema, ne dela nobenih težav v njegovih smelih metafizičnih analogijah. Prav tako ne vidi razlike med Homerjem, ki je pevec grških plemenskih borb v času, ko so se Grki komaj razredno diferencirali, pa med Dantejem, ki

je glasnik probujajoče se italijanske buržoazije, ki je vstopala v razredno borbo s fevdalizmom pod nacionalnimi parolami, ter med Shakespearem, ki je zrcalo angleškega plemstva ob zatonu njegove moči.

Ker ne vidi materialne baze vsega ideološkega dogajanja, zato govori o kulturnih problemih slovenstva ne glede na politične in ekonomske ter se s tem postavlja na stališče slovenskih rodoljubov iz šestdesetih let, ki jim je bila svoboda slovenskega naroda vprašanje šole in uradnega jezika, vse drugo pa so prepustili materi Avstriji. Na to vprašanje se še povrnemo, kajti taka vloga je vse-skozi karakteristična za politiko slovenskega malomeščanstva, predvsem slovenske inteligence.

In naposled še donkišotsko svečana gesta: »Narodnost ni politikum, marveč je nadpolitičen, je izrazito duhovni pojav in kot tak domena velikih, stvarniških, t. j. v višjem smislu človeških duhov.« (Str. 70.)

Tako je Vidmar depolitiziral ta eminentno političen pojem, zato njegova »nepolitična knjižica« subjektivno tudi ni izpolnila »zadnjega političnega namena«, ki ji ga stavlja Vidmar na str. 6. Gornji citat kaže vso zmedenost te njegove ideologije in vprav čudovito neorientiranost v najtemeljnejših socioloških pojmihi.

Na koncu tegale uvoda še nekaj, kar je bolj karakteristika Vidmarja samega, kakor pa njegovih stremljenj. Obenem ilustracija k njegovemu prizadevanju, da bi slovensko nacionalno vprašanje res čim bolj doumel. Vidmar pravi: »... posebnega poudarka je vredno dejstvo, da miselnost, ki prav za prav nikjer ni imela svojega glasila (podčrtal jaz T. B.) in ki je bila čisto tudi drugače ovirana, prodira sama od sebe in prodira zlasti med izobraženo mladino.« (Str. 7.) — Konstatiramo samo to, da je imela »ta miselnost« svoje glasilo že l. 1924 v »Slovenski misli« (Lojze Ude) in v »Mladini«, ki je izhajala štiri leta v tisočih izvodih in le Vidmarju samemu je pripisati, če ni prišla do njega. Konstatiramo tudi, da sta tako »Slovenska misel« kakor »Mladina« »to miselnost« zastopali mnogo bolj jasno, znanstveno in dosledno ter mnogo bolj aktivno kakor Vidmar in to v času, ko o njegovem »slovenstvu« še ni bilo sledu, kajti Vidmarja takrat še niso pripeljale ekonomske prilike do spoznanj, ki je prišel do njih danes. Da je Vidmar brez ene same besede prešel delo »Mladine«, to je označba njegove znanstvene temeljitosti!

Pričujoči članek naj bo poizkus znanstvene analize nacionalnega vprašanja v okviru, kakor smo si ga zgoraj načrtali in s posebnim ozirom na Vidmarja, ki je danes v središču debat in polemik. V prvem poglavju bomo načeli nekako predhodno polemiko z Vidmarjem, v drugem bomo neposredno prešli na zgodovinski razvoj naroda ter njegovo definicijo, opredelitev in družbeno važnost, v tretjem in zadnjem poglavju pa bomo obravnavali slovensko nacionalno vprašanje, izhajajoč iz rezultatov prvih dveh poglavij.

(Dalje prihodnjič.)

Juš Kozak:

VOJTRA

(Odlomek iz knjige »Celica«.)

Juš Kozak je v »Celici« popisal svoje doživljaje v jetnišnici, kjer je preživel leta 1914 6 mesecev in je bil obdolžen udeležbe pri nacionalno revolucionarni akciji »Preporoda«. Knjiga bo v kratkem izšla. — O. u.

Jetnišnico so napolnili politični jetniki, da so bile samotne celice vse oddane in so morali kaznence tlačiti v skupne prostore. Ker niso imeli pazniki več časa, so se skrčili dnevni obhodi na dvorišču, in čeprav redko, se je vendar pripetilo, da sem se izprehajal v družbi. Kadar nas je bilo na dvorišču večje število, smo krožili drug za drugim v isti smeri, s presledki med sabo, da ni mogel glas doseči človeka. Če sva se izprehajala dva, sva delala kroge v nasprotni smeri in se srečavala v dveh točkah, kjer sva si lahko pošepetala par besedi. Edina, ki se je pri kroženju uprla, je bila konzulova žena, s katero sem bil le enkrat na dvorišču v družbi. Izprehajala se je po svoji volji in se pogovarjala s hčerko. Političnih jetnikov nisem srečaval ne na izprehodu ne na hodnikih. Pod mojim oknom se je sprostiralo policijsko dvorišče, kamor niso vodili jetnikov. Le bivšega župana Hr. sem dvakrat opazil na tem odljudnem in pustem kraju. Največjo izpremembo sem doživel ob sobotah, ko so mi ribali celico in se je primerilo, da so me preselili v severni del poslopja. Tedaj sem lahko opazoval skozi okno samotarje in druge, ki so prihajali v družbi na dvorišče. Premeščen v celico nad zapadnim dvoriščem sem skozi okno opazil malomarno drsajočega Z., ki se je večkrat ustavljal in si smehljuje popravljaj očala. Lasje so se mu zgostili, da se je videlo, kakor bi se ogromna glava majala na šibkem telesu. Poskušal sem ga opozoriti, pa se je tako začudeno oziral v okno, da me je lomil smeh. Ko sem pričel trkati na okno, se je kmalu pokazala poleg njegove tudi paznikova glava s precej razločno pretnjo.

Kaznence, ki so opravljali hišna dela, sem poznal skoraj vse, toda le navidez. Nekateri so se hitro menjavali, odhajali in zopet prihajali. Ko sem prišel v celico, mi je nosil opoldne hrano star znanec, ki je pri očetu večkrat pomagal in smo ga otroci krstili za »Polko«. Tudi v celici me je veselo pozdravljal. Kmalu je odšel. Pozneje sem zvedel, da je bila njegova prva pot v očetovo mesnico, kjer je na dolgo in široko pripovedoval o mojem življenju očetu in ga s tem tako razkačil, da ga je ta nagnal z debelo kostjo. Ni še minil mesec, pa sem ga zopet zaslišal na hodniku, kjer je s tovariši pregledoval nova imena. Pred mojo celico se je ustavil. Smeh me je napenjal, ko sem poslušal nosljajoče modrovanje: »Da je še zmeraj tukaj, pa Hr. tudi. Debele uši imata za ušesi.« Ti jetniki so se vdomačili v jetnišnici, da so se vselej veselo vračali kakor pod rodno streho in so drugim prinašali novice. Večkrat sem prisluškoval pri vratih, kako so prijazno pozdravljali paznike, kadar so

se vrnili in so bili najbolj nesrečni, če so jih privedli pod noč, da so morali ves drugi dan prebiti v celici. Kadar jim je bila sreča mila, da je koga policija že zjutraj izročila, je bila sodba že isti dan izrečena. S šaljivimi opazkami so se vračali zvečer od sodnika: »Danes se je pa zmotil. Dva tedna hvala bogu.« »Ali je vredno, tri dni, pa si pomagaj.« Potem so pomagali pri hišnih opravkih in kradli v kuhinji. Zločinci niso bili, navadni postopači. S praviimi zločinci se nisem sešel. Pa če bi se bil, bi najbrže ne zvedel, kaj so zagrešili.

Prebivalci jetnišnice smo bili svet zase in razlike med nami ni bilo. Na izprehodu sem vprašal mladega fanta, kako se počuti. Živahno mi je odvrnil, da slabo. »Zame je velika izguba. Za vas ne. Vi lahko premišljate, jaz nimam kaj.«

Opazil sem, da priprosti pazniki, katerih še ni pokvarilo službeno dostojanstvo, zelo družabno občujejo z jetniki. Nikoli jim niso očitali prestopkov, temveč so jih sodili po pridnosti in odkritosrčnosti. Kar je kdo zunaj zagrešil, se je notri pozabilo. Lenasi mi je večkrat pripovedoval, da sede med nami tudi zločinci z močno obremenjeno vestjo, toda nikoli se ni o njih izražal z gnusom ali preziranjem, dasi ni mogel prikriti tihe bojazni.

Za zidovi in za železjem se zrcalijo zločini v drugi luči. Primes družbene morale izgineva, izločenemu človeku je lastna narava edino merilo. Družbena morala in njeni zakoni, ogledani v samotni tišini, se kažejo v smešni podobi. Zunaj se svobodno izprehajajo tatovi, morilci, prešuštniki, ki jim cerkev in posvetna oblast delita odvezo, če jima tako godi. Svobodna narava, ki se ne more več brzdati, pa ubije zemeljskega črva, ki se mu gabi v dušo, pride na večala. Politični jetniki se vselej zavedajo, da zapirajo bojzljivci svojo vest v ječo. In vendar spoznava jetnik, da ni večnostnih zakonov, da so vsi izpremenljivi v življenju. Za jetnika se prične v jetnišnici novo življenje. Preteklost je le nadležen spomin in strogo zasebna lastnina. Iz obzirne rahločutnosti se jetniki med sabo ne izprašujejo o preteklosti. Človek, ki je zunaj ubijal, je lahko tako zvest in vdan tovariš, kakršen je bil Vojtra. Tudi njegove zgodbe ne bi zvedel, če bi mi je ne bil sam po čudnem naključju povedal.

Svetla solnčna lisa je kazala deseto uro, ko so se vrata pred mojo celico odprla. Dobil sem novega soseda. Z udarci ob steno sem mu poskušal dati znamenje, da bi se mi odzval. Za zidom je vladala tišina, dokler se ni pričela lisa pomikati proti enajsti. Začul sem težke udarce po vratih. Nato je bobnenje za nekaj trenutkov utihnilo. Pritisnil sem uho na zid. Oni je zopet razsajal. Razbil je vrč za vodo, stol je odletaval in treskal ob vrata. Besno preklinjanje je pričelo pronikati v mojo celico, da sem se pričel vznemirjati. Morda je poblaznel. Pridrsal je Lenasi. Odklenil vrata, pa še ni odprl ust, ko se je človek zagnal vanj, da je zopet zatresčil vrata. Od zunaj ga je miril in ga prigovarjal, iz celice pa je udarjalo rjojenje. Zdelo se mi je, da se zbirajo pazniki na hodniku in poslušajo lomastenje. V jetnišnici je upor nalezljiv. Že sem čutil,

kako se me loteva zopet besnost, da bi z njim vred kričal in razbijal. Izbruhi človeškega srda so naraščali. Višji paznik je prihitel in je dal kratko povelje. Srce mi je krčevito utripalo, med tem, ko so se možje približevali in čakali. Tedaj so se odprla vrata. Navalili so v celico. Nasproti jim je priletel stol, da je nekdo divje zaklel. Pričeli so se premetavati. Nastal je boj. Oboroženi s težkimi sabljami so se zaganjali v človeka, ki se je branil z osebno močjo in kar mu je prišlo pod roke. Tresel sem se od razburjenja. Natanko sem razložil, kako je sosed z odlomljeno železno nogo udaril paznika in so ga nato pritisnili k steni ter mu butali glavo ob zid. Branil se je le še z brcami in z zobmi. Zagrmelo je. Podrli so ga na tla in ga bili s sabljami, včasih so škrtnile ob železo. Mož je le še vzklikal. Zvezali so mu roke in noge. Nekdo je pokleknil nanj, bolestno hropenje in tesno sopenje paznikov se je mešalo. Polagoma je vse utihnilo. Izvršili so svoje delo in zopet zaklenili vrata. Človekov obupni boj proti nasilju je izzval v meni krčevit odpor, da me je pretresla zona in mi je gomazelo v hrbtenici. V sosedni celici se je oglašalo pretrgano ječanje. Zatiskal sem si ušesa in od studa pljuval v stene in po vratih. Kakor bi bile stene prozorne, tako sem videl na tleh človeka s povezanimi udi. Višnjeve ustnice se mu bolestno odpirajo, okrvavljeno lice je mrtvaško blede, v očeh pa plamti strašno sovraštvo. V dolgih požirkih sem pil postano vodo, ki sem jo komaj občutil v razsušenih ustih. Oprijel sem se postelje in škripal z zobmi. Z vlažnimi dlanmi sem se vprl ob podboje, se naslonil na vrata, da bi zaslišal žive korake. Težko sem zajemal sapo, v prsih je bilo vse votlo. Strahotna misel mi je grozila, da zblaznim, če se ne bom mogel okleniti živega človeka.

Tedaj se je priplazil Vojtra in odkril pokrov na lini. Kdo ve, morda je že sam doživel take trenutke in je skrbno prihitel na pomoč.

»Civil.« Je siknil skozi lino, kar je v jetniškem žargonu pomenilo, da je sosed politični jetnik.

»Kdo ga je bil?« sem strastno izpraševal. »Vsi.« — »Pobili so ga.« — »Str. je ugriznil v nos.« Vojtra se je pritajeno smehljal.

Sklonil se je nazaj, da bi se preveril, če ga ne opazuje paznik. Nikogar ni bilo na hodniku in kmalu so ščetine na njegovem licu zopet praskale po vratih.

»Strela, tudi mene so enkrat bili, da je vse križem letelo. Ti še nisem pravil?« — »Ne.« — »Jaz sem bil več zaprt kot zunaj. Komaj leto dni je, odkar so me izpustili iz Gradiške. Tod notri so sami zelenci. Kaj vedo o ječi. Prvič so me za dve leti.«

V Renčah sem delal pri mojstru, izučil sem se za tesarja. Siten človek, kakor bi ti ubad sedel pod repom. Kadar se je napil, me je ocimokaval in objemal. Precej prileten je imel žensko, da smo samo škilili za njo, kadar se je prikazala na dvorišču. Zjutraj je hodila nejevoljna in pusta, saj ni imela nič od moža. Ponavadi smo tesali za hlevom, kjer je imela kokoši. Prišla je bosa in se tako

sklonila nad koritcem, da se mi je vselej zasekalo. Zlepa nisem tesal jeli, ki bi ji bila podobno raščena. Čudna ženska, nikomur ni privoščila besede, še staremu redko. Če si ji pomežiknil, je šla mimo, kakor da te ne vidi. Kadar pa je sedela na pragu z rokami v naročju in je bila tako zamišljena, da bi se lahko podiral strop nad njo, jo je obiskaval hudič.

V soboto smo se ga nalili, da sta Trentarja, ki sta ta čas delala pri mojstru, obležala pod mizo. Mojster je bil pijan kot čep; tudi meni se je pošteno mešalo in se mi je ves čas prikazovala njegova žena, tako blizu, da bi jo lahko kar k sebi stisnil. Napeljal sem besedo, da je pričel govoriti o njej. Psoval jo je, da mu krade denar in mu še večerje ne privošči. Ustil se je, da je žensk sit do grla in jo bo takoj drugi dan spodil od hiše. Ponujal mi jo je za štiri poliče brica. Naročil sem vino, on pa je položil ključ na mizo. Prisegal mi je, da mu je stava sveta. Ko je zadremal, sem se odpravil. Odprl sem vrata, v veži je bilo vse tiho. Pritisnil sem na kljuko, ni se zbudila. V izbi je bilo prijetno, ženska je mirno dihala. S težavo sem se sezul in legel k njej. Morda me je v spanju čutila, ker se je nekam nejevoljno obrnila v zid in se odela. Vino mi je sililo v glavo in se mi je kar vrtelo, ko sem jo objel čez nape, pete prsi. Potem sem sladko poklical 'Zina', se zrinil pod odejo, pa mi je kar sapo zaprlo. Nič se ni prestrašila, z eno roko me je pahnila s postelje in me udarila z drugo po obrazu, da se mi je kar zablistalo. Svinja pijana! Nekaj sem jecljal in se hitel oblačiti. Pa nisem utegnil. Skočila je s postelje, tedaj se ji je menda že posvetilo kako in kaj, še dvakrat me je treščila in ni nobena sladka beseda pomagala. Pred očmi mi je vse plesalo, enkrat roke, enkrat stegna, ko me je suvala, kadar sem bil na tleh. Kako sem odletel na dvorišče, nič ne vem. O če bi bila še ona pijana, bi noč drugače minila.

Drugi dan sem se prebudil v staji pri kozličih, ko so prišli po me. Dedca nisem videl, dokler ni prišel k obravnavi. Zine ni bilo. Mož pa je utajil, da sva pila, da sva pijana stavila, lagal je, da sem mu ukradel ključ in mu hotel ženo posiliti. Krst tminski! Dobil sem dve leti, vsak mesec post in trdo ležišče. Ko so me vtaknili, sem tako besnel, da bi bil vse razbil. Takrat so me bili kakor danes tega. Nekaj dni me je kuhala vročina in še prst na roki so mi zlomili. Potem sem se vnesel in delal kakor sem bil vajen. Izpustili so me dva meseca prej. Notri se mi je ženska večkrat prikazala, ponoči se je vlegla k meni, podnevi sem jo mrzel kot gada. Saj sem zaradi njenega napuha prišel v ječo.

Ko sem odsedel, sem premišljal, kam bi se dal. Sprva me je mikalo nazaj na Kranjsko, kjer niso vedeli, kje sem prebil zadnji dve leti. Potem se mi je stožilo po vinu in dekletih, pa sem padel v Renče, kakor strela z jasnega. Pri drugem mojstru sem kmalu dobil delo.

Nikoli prej nisem videl, da bi šla Zina kam od hiše. Tisti dan je prišla na žago. Vpričo vseh je stopila k meni in se mi posmejala.

Vprašala me je, če sem prišel. Nobene nisem zinil, obrnil sem rkelj in ga spustil na žago, da ni sebe slišala. Nič ne lažem, če me ni skominalo, ko je žehtela za mano. Sedla je nasproti na hlod, podprla glavo kakor je posedala doma na pragu. Dolgo je molčala, kakor bi nekaj strašno žalostnega gledala, potem je vstala in se zasmejala. „Dekleta so te pogrešala“, je dejala in odšla.

Nekaj dni je nisem videl. Prihodnjo nedeljo sem bil na veselici v Černičah. Vračal sem se proti večeru v Renče. Tisti dan mi nekaj ni dalo miru; piti nisem mogel, še za dekleta mi ni bilo mar. Ko sem zagledal Renče in sem šel ob vodi, me je obšlo, da bi najrajši pogladil zelene trave. Nisem se mogel nagledati sveta. Ne prej ne potem me ni v življenju nikoli tako neumno napadlo, kar pod noge sem gledal, da bi ne pohodil kake bilke. Za Gorico je zahajalo solnce in so šle zarje v vinograde. Še veterc ni zapihal.

Ob stezi med visoko travo, kjer je steza zavila, je sedela Zina. Nič ni rekla, tako me je pogledala, da sem obstal kakor pribit. Kako se je oblekla? Okoli vratu pikčasto ruto, z viška sem ji gledal za zobčasto srajco. Od takrat nisem bil več sam, hudič je bil v meni. Sedela sva v travi, da se je že mračilo. Pod nama je tekla tiha voda. Nisva govorila, nisva se gledala, bogvedi, kaj je premišljala. Potem je stegnila noge v travo in se vprla nazaj na roke, da se je videl njen tenki život. „Pozabi,“ je dejala, „kamor hočeš pojdem s tabo.“ Obrnil sem se in se igral s travo. Vstala je ter globoko vzdihnila. Še besede mi ni izvabila. Preložil sem se in jo opazoval od strani, kako si je popravljala krilo in sem se tiho smejal, ko ji je šlo na jok. Če bi bila stala prej kedaj tako pred mano, bi ne mogel strpeti zaradi tistih jamic nad meči, kakršnih še nisem videl pri nobeni ženski.«

Vojtra je za hip prestal, na hodniku so se začuli paznikovi koraki. Navidez je pričel pometati pred celico. Ko so koraki utihnili, se je zopet prislonil.

»Včeraj je bilo zopet leto.« Glas mu je zamolknil. »Zavalila se je v travo in me potegnila nase. Smejala se je, da me je dve leti čakala in me božala kakor otroka. Vsa je silila vame. Ko me je spustila iz naročja, je bilo tiho okoli naju, le voda je šumela v strugi in so se ribe poganjale za mušicami. Bil sem tako srečen, da sem videl vsako zvezdo, ki se je vžigala na nebu. Čutil sem vroče ročico na glavi. Takrat se je v meni sprožilo, kar se je dve leti tam notri nabiralo. Strašna tema je nastala v glavi. Zaprl sem oči in segel po krivcu. Pod palcem se mi je odprla klina kar sama. Udaril sem in zasadil. Nič. Stresla se je in zaječala. Potem sem jo pogledal. Oči so se ji obrnile, da me je le malo videla. Iz ust in iz prsi ji je tekla kri. Še enkrat jo je streslo. Oprijela se je moje roke in jo tako stisnila, da sem ji komaj razklenil prste. Koliko je bila ura, ko sem se zavedel, kaj sem storil, ne vem. Zina je bila že vsa mokra od rose. Zlezal sem do prve hiše in iztaknil motiko. Kopal sem do zore, da bi jo skril pred ljudmi. Ko sem

jo zagrebel in narezal ruše, sem stal še kako uro pri njej in gledal ribe v vodi, ki se je že svetila v jutru.

Potem se je začelo neumno izpraševanje. Vlačili so me sem in tja, Zino so odkopali in odprli, dedec se je cmeril na vse pretege in lučal kamenje za mano, ko so me peljali skozi vas. Lahko bi hitreje opravili. Povedal sem, kdo jo je in da sem jo kar tako. Silili so vame, pa še sam nisem vedel, zakaj gre. Dvajset let so mi dali in me zaprli v Gradiško. Prvo leto mi je hotelo počiti srce. Kadar smo delali zunaj, se nisem smel nikjer vstaviti, da bi se malo naslonil na vrata in pogledal v hišo. Kjerkoli smo hodili, povsod so se obračali za mano. Vsemu se človek privadi. Po desetih letih se mi ni dalo nikamor več. Avanziral sem za prvega delavca. Tobaka ni manjkalo, vina je bilo tudi za silo, redu pa nisem mogel več pogrešati.«

Na hodniku je Lenasi kričal »Menaž!« Vojtra se je zmuznil izpred celice. Opoldne mi je zopet potrdil svoje prijateljstvo. Prišel mi je največjo skodelo ričeta. Svoje dni je bil lep človek.

Ko se je zmračilo, sem ga zopet slišal pred celico. Vedel je, da ga vselej z veseljem pričakujem in je odprl linico.

»Veš, ženske nisem nobene več okusil.« Nekaj časa se je režal v kosmato brado, nato se mu je glas zopet izpremenil. »Žine ne bom nikoli pozabil. Od leta do leta jo imam rajši. V take čenče nič ne verujem, da se bova še kedaj videla in mi bo odpustila. Nobene žal besede bi mi ne rekla, če bi prišla nazaj. Bila je meni namenjena, edina stvar na svetu, in jaz sem jo zaklal. Včeraj ob letu se mi je prikazala. Vso noč sem bil z njo.« Zadnje besede so me zgrozile. Vojtri se ni nikoli bledlo, vselej je bil dobre volje in živahen kakor mladenič. Toda v celici živi vsak še drugo prikrito življenje, ki ga čuva kakor svetinjo na prsih. To življenje je daleč onkraj človeškega spoznanja.

Poslej mi ni Vojtra nikoli več omenil, da mi je neki dan zaupal svojo preteklost. Zvesto je skrbel za me in je kasneje celo prenašal iz celice v celico obvestila na lističih. Težko mi je bilo zanj, ko sem zvedel, da nas zapušča.

Tisti dan je predsednik proti večeru pregledaval celice. V tretji od moje je prebival Vojtra. Vsa vrata so bila odprta. Po glasu sem ga spoznal, ko je nagovoril predsednika.

»Gospod sodni predsednik, nikar me ne poženite na cesto, nikamor nimam pod streho. Dovolite, da bom za hišnega ostal.«

Stari gospod se je smehljaj. »Ne morem, Vojtra. Jutri poteče tvoj rok, takih pravic nimamo, da bi lahko pri nas ostal.«

»Gospod sodni predsednik, dela je dovolj, kam bi me sedaj gonili.«

»Vojtra vem, da si priden, kar ne gre, ne gre.«

»Gospod sodni predsednik, s povzdignjenimi rokami vas prosim, bodite usmiljeni.«

Predsedniku se je mehčalo srce. Vprašal je ravnatelja, če ni Vojtra česa zakrivil, da bi se lahko kaznoval po hišnem redu. Ravnatelj je zanikal.

»Vojtra, žal mi je. Le potrpi, saj prideš kmalu nazaj.« V smehu so odhajali.

Zapustil je jetnišnico, pogrešal sem ga, kakor da sem izgubil dragocenega prijatelja. Ko sem nekega jutra ugledal prve snežinke, mi je Lenasi na vse zgodaj povedal, da so prejšnji večer pripeljali Vojtro. »Zdaj ne pojde več od nas, komu je razčesnil glavo.« Nikoli več ga nisem videl.

Peter Lem:

LUDVIK MRZEL IN SOCIALNA KNJIŽEVNOST

I.

Površni idealistično-individualistični pogled, ki ga ima meščanska ideologija, vidi v zgodovini, kulturni in politični, in pri opazovanju sodobnih kulturnih in političnih dogodkov le »velike« ljudi (ki so včasih — prav majhni) in vse človeško duhovno delo je zanj le proizvod teh »osebnosti«; do globlje ležečih vzrokov razvoja človeške družbe, do njene materialne baze, do pojma o zakonitosti tega razvoja pa ne prodre. Prav tako stoji pri meščanski literarni zgodovini in kritiki v središču individualnost, osebnost literata in je pri njej zveza te osebnosti z družbenim življenjem ali sploh pozabljena ali močno zanemarjena.

Toda »literatura ni vdih svetega duha, temveč je zgodovinska tvorba, produkt razredov, spada k enemu ali drugemu razredu, katerih misli in čustva opisuje, organizira in razvija naprej. Še več: literatura oblikuje sliko sveta z vidika onega razreda, ki jo je proizvel« (Andor Gabor 1929). Umetnik izraža in oblikuje v neki umetniški obliki mišljenje in čustvovanje določenega socialnega kroga — po individualno dani oblikovalni moči. Meščanska literarna teorija in kritika se vrti okrog oblike, okrog onega, kar je individualno. Idejna vsebina je zanj irelevantna, toda samo do znane meje: ob umetniškem delu, ki je nasprotno meščanski ideologiji, ugotavlja meščanska kritika, da sta umetnost in tendenca nedružljiva elementa...

V meščanski literaturi se odraža meščanska družba in ves njen razvoj: v njej je našel svoj izraz boj meščanstva za družbo po njegovi podobi, v njej se je odražal meščanski svet v svojem razcvitu, v njej se danes odraža njegovo propadanje. Kakor pa je meščanska družba dialektično ustvarila svoje socialno nasprotje, svojega antipoda, je tudi ta proizvel nasprotje, antipoda meščanski literaturi — socialno literaturo. Razredna diferenciranost v svetovni literaturi je danes jasno dejstvo, pred katerim mižé le še prav zelo

bornirani malomeščani. V slovenski literaturi je razredna diferenciacija začela s Cankarjem ali boljše rečeno — v Cankarju in je v njem tudi dosegla svoje predvojne meje, začrtane v objektivni otopelosti socialnih nasprotstev dobe in kraja. Nadaljevala se je, ko so se razmaknile te meje, v povojni mladi generaciji, navezujoč na Cankarjevo socialno literaturo in oplajajoč se ob novi svetovni socialni književnosti; njene korenine so seveda rasle iz nove socialne baze, dane v socialni strukturi slovenskega naroda. Njen razvoj je objektivno oviran po relativni lokalni otopelosti socialnih nasprotstev, ki je vzročno zvezana s stopnjo gospodarskega razvoja, kateri odgovarja malomeščanski značaj naroda in njegove kulture. Poleg tega vladajoča meščanska ideologija zavestno duši razredno diferenciacijo, njen razvoj zavira in ga zavaja na stranpota. Proti Cankarjevi socialni literaturi je uporabljala v to svrhu vsa sredstva po vrsti: najprej zamlčevanje, potem odkrito pobijanje (proglasitev »Hlapca Jerneja in njegove pravice« za »umsko velezmoto«!) in končno veličanje njegovih malomeščanskih del ter piljenje njegovih socialnih idejnih osti, skratka pretvarjanje Cankarja — borca za novi socialni svet v — malomeščana...

Če se danes umetnik idejno razvija, če je sposoben pogledati za povprečno inteligentsko idejno obzorje, potem ne more iti z zaprtimi očmi mimo današnjega družbenega problema in ne more brez vsake kritike vztrajati pri malomeščanski ideologiji ter zviška s prezirom zreti na »maso«... (pri nas imamo literate, ki prav glasno trkajo na ta zvon prazne inteligentske domišljavosti). Najmanj, kar je danes mogoče pričakovati od umetnika, je pač to, da v njem zažive socialna protislovja. Če pa obtiči v teh protislovjih, hoteč obdržati tako imenovani »svobodni odnos umetnika« do nasprotujočih si tendenc, potem ni nikamor prišel, v njem otopi socialno nasprotstvo in on ostane — malomeščan. Če sprejme socialno misel, ne da bi jo doživel, potem bo prav neorgansko uvrščena v njegov malomeščanski idejni krog in on bo po krivem predstavnik socialne književnosti. Lahko pa tudi gre literat v tem razvoju prav daleč, pa se vendarle ustavi nekje, kjer bi moral napraviti še korak; n. pr. dokoplje se do »priporočanja« predruženja socialnega življenja, ni pa pripravljen pokazati pot, ki edina more voditi do tega cilja.

Vendar, ali more danes kritika, ki izhaja s stališča socialne književnosti, oproščati takole polovičarstvo in četrtinstvo? Nikakor ne, kajti socialne naloge, ki izvirajo iz današnjega položaja družbe, zahtevajo idejno razvito socialno literaturo. Tudi mi se ne strinjamo z mnenjem, »da smo socialno še vedno 'v povojih', brez razvitih form in češ da zato pri nas še ne moremo meriti z mednarodnim najvišjim merilom. Naš današnji socialni položaj vsebuje pogoje za književnost najvišje mednarodne stopnje — dosedanje naše provincialne književne lepote pa že smrdijo po mrličih in verigah, medtem ko žalostna in svetla trajanja po Mrtvih Domovih in upadle oči in blede lica in Mrtvi, ki so narasli kot svetilniki,

kažejo nekompromisne poti nove literature« (iz članka S. Galogaže: »Šta se ne može primiti kao socialna književnost« v zagrebski »Literaturi« II. št. 4., april 1932).

Ta moja polemika in kritika je namenjena pravilni postavitvi vprašanja in razčiščenju pojma socialne književnosti v naši javnosti. Zdi se mi vendar umestno, da že ob zaključku teh uvodnih pripomb o literaturi sploh s stališča dialektično-materialističnega svetovnega naziranja citiram sledečo karakteristiko socialne književnosti, ki je tudi najbolj primerni motto h kritiki Mrzelove literature: »Socialna književnost predvsem „ni ogledalo, temveč je kladivo; ona ne odraža življenja, temveč ga spreminja“. Drugič: ona ni pesimistično razpoložena in ne poje o ničevnosti, o brezsmiselnosti vsega, temveč nosi v sebi močno vero v možnost spremenitve tega nesrečnega življenja... Dalje v tej književnosti majhna, osebna čustvovanja, bolečine pesnikove, njegova subjektivistična razpoloženja ne zavzemajo središča.« (Iz članka N. Kostina: »Prilog tumačenju pojmov o socialnoj književnosti« v »Literaturi« II. št. 5.—6., maj—junij 1932.)

Mrzel je literat, pisatelj, hkrati pa je tudi publicist ali esejist. V svojih člankih in kritikah izpoveduje svojo literarno teorijo, pa še marsikaj več. Tako je zadnjič v članku »Generacija pred zaprtimi vrati« (»Jutro« od 29. avgusta 1932) oživel neko varianto idealističnega gledanja na razvoj človeške družbe, ki jo moramo tu zavrniti. Mrzel jemlje družbo kot vrstni red generacije in njen razvoj reducira na odhajanje in prihajanje generacij. Gonilne osnovne sile tega razvoja, ki jih je odkril dialektični materializem, so mu pri tem neznane. Iz tega skrajno plitvega vidika in iz zgrešenega pojma »generacije« prihaja seveda do prav nemogočih zaključkov. N. pr. današnje »krizo družbe, življenja in sveta« razlaga tako, »da se je tista stara, idilična, plodna kontinuiteta, ki jo je svoje dni izkazoval razvoj od generacije do generacije, na razoranih, razhojenih cestah našega časa skoraj povsem izgubila« in da je zato ta kriza »samo čisto pravnega, formalnega, administrativnega značaja: išče se dedič, da nastopi svoje pravice — samo vse klicanje in pozivanje za ním je zaman«. Mrzela je zapeljala zgrešena metoda celo v to, da postavlja idealistične recepte, kakšne morajo »generacije« biti: »Generacija mora biti po svojem notranjem, po svojem zgodovinskem poslanstvu nekaj precej enotnega; njene naloge morda (!) res niso prav za vso nacionalno, za vso družabno celoto enake, toda morajo biti vsaj podobne med seboj. Vsakemu mlademu rodu je dana naloga, da pride na svet in ga zavzame.«

Res je, da generacije odhajajo in prihajajo. Ta resnica pa je tako borna, da nam o razvoju družbe in naroda prav nič ne pove. Zato tudi rabimo pojem generacije navadno v nekem pomembnejšem smislu. Z njim označujemo del mladine, ki stopi v kulturnem ali v političnem življenju naroda na neko novo, dotlej še nepoznano ali neposkušeno pot, ki prinese v življenje naroda in člo-

veštva nove ideje, nove rešitve pred narodom in človeštvom stoječih problemov, nove borbe. Takšna generacija je seveda le izraz dozorevanja ali dozoretja prej neobstoječih ali nerazvitih socialnih protislovij v družbi. Le v tem relativnem smislu je možen pravilen in ploden pojem generacije. V razredno diferencirani družbi govoriti o idejno enotnih »mladih rodovih« in to v letu 1932 — je absurdno. Kakor vsa družba se tudi »mladi rod« loči v progresivni in konservativni tabor. — Take idealistične plitvosti res ne morejo imeti drugega pomena, kot da ovirajo naše samospoznanje.

Če sedaj govorimo o mladi generaciji, ki je v tem povojnem desetletju stopila v naše javno življenje, pač ne mislimo — z Mrzelom vred — na tisti mladi rod, ki je v tej dobi le nadaljeval idejno življenje svojih očetov in dedov — slovenskih malomeščanov (če tudi v modernejših oblikah), temveč govorimo o onem delu mladega rodu, ki je začutil novo bazo pod seboj, in zato ni mogel ostati pri starih, zanj preživelih ideologijah, ampak je potreboval novih pogledov na svet in jih šel iskat. Nove ideje te mlade generacije ne izvirajo torej iz njene »mladosti«, ampak iz nove socialne baze, ki je produkt družbene diferenciacije in katere mogočno ozadje je propadanje meščanske družbe in rast novega življenja.

In o tej mladi generaciji je Mrzel govoril v svojem članku »Srečko Kosovel in mlada generacija« (Ljubljanski Zvon 1932, št. 3), ko je izrekel tako »težko obsodbo nad samim seboj ter nad dejanjem in nehanjem vsega mladega slovenskega literarnega rodu«:

»Vsa naša generacija, pa naj se že ukvarja s čimerkoli: s pesnijo, z novelo, z esejem, napravlja vtis človeka, ki stoji pred vrati, pa se ne more pripraviti in se ne more odločiti, da bi stopil čez prag. Tu je naša mlada literatura — tam sta življenje in čas; tu je dezertacija v samega sebe in pred samim seboj — tam so viharji, ki se zbirajo na obzorju. Ena sama je cesta skozi življenje in čas; toda kdor bi rad ubežal resnici tega dneva in tega sveta, njemu je odprtih tisoč steza. Ali bi se rad ogrnil v bleščeči plašč formalizma? Ali bi se rad skril v tempelj misterijev — in neznanega Boga? Ali bi se rad okopal v brezznu svojega zavrženega solipsizma? — Brez konca je smeri, v katere se lahko zateče dezertar. Strahotno tragičen je razkol med duhovno hromostjo tega rodu pa brutalno resničnostjo časa, skozi katerega gremo.«

Uganka »generacije pred zaprtimi vrati« je postavljena pred nas. Uganka je namreč v tem, da gre za ljudi — enega ali več, to ni tako važno —, ki vedô, da bi morali delati nekaj, toda namesto tega »nekaj« — delajo nekaj drugega.

»Srečko Kosovel«, pravi Mrzel, »pomeni med nami edinega človeka, edino življenje, ki je dalo iz sebe semena, da bi mogla kdaj iz njih še rasti naša bodočnost. Kosovel se je vsega dal času in stvarjem in tako je Kosovel z vsem svojim delom in življenjem stopil na čelo mladini, ki se danes ali jutri pojde bit za novo obliko sveta.« Da, Kosovel je postal ob koncu svojega prehitro ugaslega življenja najpogumnejši in najiskrenejši glasnik socialne umetnosti

med vsemi slovenskimi literati. V svojem predsmrtnem predavanju »Umetnost in proletarec« (Mladina II. 1925/26, št. 8—10) je jasno označil in sprejel razredni prelom v umetnosti, obsodil meščansko umetnost, t. j. umetnost, ki je danes idejno v službi meščanstva in skiciral program proletarske umetnosti. Ne umetnost radi umetnosti, temveč umetnost za človeka, glasi njegovo bojno geslo, seveda ne za abstraktnega, tudi »večnega« imenovanega človeka, katerega obožujejo malomeščanski literati in kritiki in ki ni nič drugega kot idealiziran malomeščan, temveč za konkretnega človeka, ki danes v tej »brutalni resničnosti« nosi v sebi novo življenje in ustvarja drugačno resničnost. Tako je Kosovel načrtoval mladi generaciji njeno pot v slovensko kulturno življenje.

Mlada generacija je torej — in le zato zasluži to ime — nosila v sebi novo spoznanje časa in zavest, da je njena naloga boj za novo spoznanje, da mora nadaljevati boj Ivana Cankarja za razredno preorijentacijo, ki edina vodi naprej k resnični rešitvi problemov, ki jih je življenje postavilo pred nas. In Mrzel sam je bil svoj čas eden najboljših glasnikov novih idej. Da, od njega imamo zelo jasno in pravilno formulacijo glavnega pogoja nove razredne orientacije socialnega umetnika: »Umetnik je samo toliko blizu delavstvu, kolikor se njegovo življenje bije sredi snovanja in borbe tega razreda, kolikor so niti, iz katerih živi njegovo delo, zrasle s tem snovanjem in borbo« (v članku »Umetniška matica« v »Enotnosti« 1928).

Kako pa je prišlo do tega, da se je del tega mladega rodu ustavil »pred vrati«, da ni šel naprej po cesti, o kateri pravi Mrzel: »Ena sama je cesta skozi življenje in čas«, da je zašel s te poti? In če je že zašel, ali more najti pot nazaj?

Oglejmo si najprej, koliko je pri Mrzlu samem najti odgovora na to vprašanje. V članku »Generacija pred zaprtimi vrati« karakterizira »duhovno hromost tega rodu« takole: »Generacija, ki je šla skozi ta čas (vojna in povojna leta), je otroška ostala do danes, nikoli ni mogla do stvari in do brutalne resnice, ne more z rokami zastaviti vzvoda, da bi premaknila svet. Samo na dnu njenega bitja klije zadnja, najstrašnejša resnica o človeškem obstanku pod soncem.« Na drugem mestu v istem članku pravi: »Dolžnost duhovnega dela tega rodu bi morala biti, da z mislijo in besedo, z voljo in dejanjem kuje in izoblikuje fizionomijo vsega svojega pokolenja — toda ta duhovni del mladine je doslej skorajda samo odpadal sam od svojega rodu.« Prav res, v tem članku Mrzelova analiza sploh ne pride do »zakaj«-a, on se vrti v samih konstatacijah. V oči nam pade edinole njegov namig na »brutalno resnico«. Iz eseja o Kosovelu lahko objasnimo boljše Mrzelovo mišljenje o vzrokih tega bankrota »mlade generacije« s sledečimi odstavki: »Ali se spominjate, kako je prva leta po vojni svet prekipeval človeškega, socialnega in političnega optimizma? Ali se spominjate, kako je ta prenavdušena vera človeka in naroda potem razočarana okamenela pred brutalnostjo resnice, ki je prišla?«

»Brutalnost resnice«, »brutalna resnica«, »brutalna realnost časa«, pred katero da je izginil ves optimizem, človeški, socialni in politični in »okamenela vsa ta prenavdušena vera« — ti Mrzelovi kriki nam ne dajejo nikakega objektivnega odgovora na vprašanje o vzroku, kažejo pa nam, kako Mrzel subjektivno skuša tolmačiti svoj lastni razvoj — nazaj.

Prvo vprašanje: »Ali ni bila tista vera, o kateri Mrzel govori, uperjena ravno proti »brutalni resničnosti«? Drugam prav zares ni mogla meriti. Torej ni mogoče umika pred »brutalno resnico«, bega z one »ene same ceste«, »odpada od svojega rodu« (to so pač sinonimi) opravičevati z isto »brutalno resnico«, tudi tedaj ne, če gre za razne stopnje »brutalnosti«.

Drugo vprašanje: Kaj pa se skriva za ono »zadnjo, najstrašnejšo resnico o človeškem obstanku pod soncem«, ki da tej generaciji le še »klije na dnu njenega bitja«? Domnevamo pač lahko, da z njo Mrzel označuje ono samospoznanje, to je spoznanje svojih nalog v družbi in narodu, katerega je ta generacija imela in ki ga — po zatrjevanju Mrzela — še ima, samo da ga je sedaj vsadila »na dno svojega bitja«. Mrzel v članku o Kosovelu vprašuje: »Ali je že prišla generacija, ki bo premogla zadosti volje in moči, da bo izpolnila dedščino, ki je ostala po Kosovelu?« — Kar je mogoče izluščiti iz vse Mrzelove »teorije« o »mladi generaciji«, je koncem koncev le to, da je njena tragedija v tem, da ne premore »zadosti volje in moči« za izpolnjevanje idejne — pač ne dedščine, ampak — oporoke Kosovelove, ki da je obenem izraz tudi njenega lastnega spoznanja.

Dovolj smo se izgubljali v Mrzelovem idejnem labirintu in čas je, da k tej vsej njegovi filozofiji zavzamemo svoje stališče. Kaj je prav za prav s tem zablodelim delom mlade generacije? Predvsem moremo o njem ugotoviti, da ni znal ceniti svojega samospoznanja in je šel celo tako daleč, da ga je pokopal »na dno« in — to bomo še videli — zasul čez in čez z malomeščanskim pepelom. Spoznanje je vendar edino orožje, ki je dano »duhovnemu rodu«, da se z njim bori zoper »brutalno resničnost«, ali boljše — tudi z Mrzelovimi besedami — zoper »nasilje in laž«, za novo resničnost. Pri tem rodu pa je zazeval prepad med spoznanjem in delom, njegovo delo ne odgovarja njegovemu spoznanju. Seveda moramo soditi to »mlado generacijo« po njenem delu in če je njeno delo enako delu onih, ki sploh niso spregledali in spoznali, potem jo tudi — obsoditi. Če ni sledila onemu svojemu spoznanju, ki od nje zahteva boj zoper »brutalno resničnost« in za novo življenje, kaj more potem biti njeno delo drugega kot podpiranje one resničnosti in pobijanje novega življenja?

Vprašanje lahko sedaj postavimo tudi takole: Kaj je hlinjeno, ali zatrjevano spoznanje (»na dnu...«), ali delo? Saj vendar iz spoznanja izvirata volja za boj in moč! Le slabotnemu, plitvemu, medlemu komaj-spoznanju odgovarja nemoč, globokemu, polnemu, jasnemu nikdar. In zato ni generacije, ki bi res bila spoznala,

pa da ni iz spoznanja črpala tudi volje in moči. Zato tudi ne moremo priznati Mrzelu, da je glasnik generacije, ki je že spoznala, a še »ne premore zadosti volje in moči« za boj, torej nekake prehodne generacije — kajti sam pojem takšne prehodne generacije je zgrešen. Da, so tudi glasniki prehoda; ti pa dvigajo svojo ali tudi novo generacijo od nespoznanja in komajspoznanja k polnemu in jasnemu spoznanju in seveda obenem od nemoči k moči.

Poglejmo, kako končuje Mrzel svoj esej o Kosovelu, v katerem je pribil sicer mnogo točnih in iskrenih resnic: »V zgodovini je že tako: kadar človek dezertira, takrat se stvari kar same začenejo goditi. In skoraj vse eno je, ali bo naša generacija dezertirala ali pa se bo šla bit: danes ali jutri bodo prav brez dvoma sijali dnevi, ki jih je sanjal in za katere je dal zadnjo kapljo krvi iz svojega srca Srečko Kosovel.« Ali naj bo privilegij umetnika kar takole trditi očitvidno neresnico? Kadar je človek dezertiral, so se »stvari« ustavile; le kadar ni dezertiral, so se godile, tako je v zgodovini. Tem hujše pa je s to trditvijo, ker je uporabljena za opravičevanja dezerterstva. Ugovarjal bo morda kdo, Mrzel pa le veruje v »dneve, ki bodo prav brez dvoma sijali« — toda naj pomni, da »se stvari kar same začenejo goditi«, kar ni res — in zdaj naj pove, koliko je vredna ta njegova vera! Njegova vera je vera v avtomatski proces; taka vera pa je le narobe obrnjena nevera in v učinku tej enaka.

»Osvesti se, človek,« bi dejal Mrzelu, »kaj te bega Meduzin obraz resnice tega dneva in tega sveta! Saj praviš, da vidiš skozenj tudi resničnost, ki ustvarja novega človeka in ki jo ustvarja novi človek. S tem človekom se skleni in bori!« Toda še nismo z njim pri koncu. Mrzel ve za poseben privilegij umetnika, ki ga menda odvezuje njegovih človeških dolžnosti: »Umetnik ne more ničesar sredi vsega tega, umetnik lahko samo vse ve in vse razodene — to je od nekdaj ves njegov neusmiljeni poklic.« (Mrzelov govor ob trinajsti obletnici smrti Ivana Cankarja, Ljubljanski Zvon 1932, št. 1). Če naj sploh kako razumemo ta Mrzelov »ves neusmiljeni poklic umetnika«, da »ne more ničesar sredi vsega tega«, potem je to proklamacija pasivizma in »bretendenčnosti«. V kakšnem nasprotju je ta proklamacija s Cankarjevim delom in tudi z vso ostalo vsebino Mrzelovega govora o Cankarju! Kako nemogoče nedosledna je ta Mrzelova misel! Kdor ve, kar je treba danes vedeti in to tudi razodeva — bodisi umetnik, ki razodeva v umetniški formi, bodisi prav navaden zemljan —, ta pač vedno nekaj zaleže »sredi vsega tega«. — Vprašanje je, koliko teh protislovij pri Mrzelu je treba zapisati na račun tega, da so se ljudje pri nas zelo odvadili paziti na to, kaj jim prav za prav pride izpod peresa in se zadovoljujejo s tem, da stavek lepo — zveni?

V svoji recenziji »Primorskih novel« Bogomira Magajne (Ljubljanski Zvon 1931, št. 2) je Mrzel formuliral tudi neko literarno teorijo, ki je v bistvu ona stara in poznana malomeščanska teorija »čiste umetnosti«. On opominja »na neke idejne zmede, ki se go-

dijo v naši mladi literaturi že z neko čezmerno trdovratnostjo«. Kdor je po tem opominu pričakoval, da se bo Mrzel res lotil pobiranja obstoječe idejne zmede, se je mogel temeljito razočarati. Nadaljuje namreč takole: »Današnjemu književniku najbrž ni nič težje grešiti nad socialno problematiko modernega časa, kakor je bilo njega rodoljubnemu predniku svoj čas lahko grešiti na račun tako zvanega 'naroda' in tako zvanih 'narodnih svetinj'. Aktualnost kakšne stvari sama ne more dati literaturi še nobene cene, zmerom in povsod gre samo za čistost in svobodo človekovega odnosa do stvari. Socializem, to najbolj skelečo in najbolj hrupno devizo našega veka, so si v naši mladi književnosti mnogi lagodno vzeli za modo in so se začeli nositi po nji... Na črni naturalizem te snovi priobeša te vrste književnost svoje svetle idealistične formulacije, potem si pa daje to svoje podvzemanje tolmačiti na prosluli način: naša umetnost noče biti samo umetnost, temveč je umetnost in še nekaj več. In vendar ni vse to skupaj nič drugega kakor razglašanje neke mentalitete, ki življenje in resnično tvornost v človeku samo zavira in duši...«

Res je, da »aktualnost kakšne stvari sama ne more dati literaturi še nobene cene«; kako pa je z Mrzelovo antitezo: »Zmerom in povsod gre samo za čistost in svobodo človekovega odnosa do stvari«? Kaj pove ta bleda, brezbarvna fraza v zgornji miselni zvezi? Ali se more zanjo kriti kaj drugega kot l'art-pour-l'artizem? Ali ne pobija Mrzel socialne književnosti, ki je seveda tendenčna? Umetnost naj bo »čista«, naj je ne kalijo svetovni nazori, ki preprečujejo »svobodo človekovega odnosa do stvari«, umetnost naj ne daje koncesij času, umetnost naj obravnava le abstraktnega človeka, t. j. človeka izven družbenega razvoja — to staro idejno zmedo pridiguje Mrzel. Seveda človeka izven družbenega razvoja ni in abstraktni človek je le abstrakcija konkretnega pripadnika določenega socialnega razreda; abstraktni človek »čiste umetnosti« je le abstrahirani malomeščan, ki izgleda samemu sebi, da je izven družbenega razvoja, zato ker je ta razvoj porinil malomeščanstvo ob stran, tako da je ono le žrtev tega razvoja, ne pa aktivna sila v njem. Zato je filozofija malomeščana — pasivizem in seveda prav tako kot njegovo življenje tudi njegova literatura — »breztendenčna«. Tako je Mrzel v svoji literarni teoriji kapituliral pred »večnim« svetovnim nazorom malomeščanstva...

... in v svoji literarni praksi?

(Dalje prihodnjič.)

* Mrzel namiguje v odstavkih, ki jih tu nismo citirali, na Cerkvenika in njegovo sorodno »socialno literaturo«. Da ne bi ostalo po Mrzlu, češ da je tendenca kot taka zavrla in udušila Cerkvenikovo tvornost, je treba povedati, da imamo v Cerkvenikovih socialnih povestih i nezmožnost umetniškega oblikovanja življenja, ki ga zajema, i nerazvito, konfuzno, skoz in skoz malomeščansko »socialno« idejnost. Mrzel je še v svoji kritiki Cerkvenikove povesti »Daj nam danes naš vsakdanji kruh...« (Ljubljanski Zvon 1929, št. 12.) vprašanje popolnoma pravilno postavil...

Ivan Kosec:

PSIHOANALIZA IN INDIVIDUALNA PSIHOLOGIJA V TEORIJ IN PRAKSI

Do začetka preteklega stoletja je bila psihologija, kot nauk o duši, le del filozofije, ki je imela v zakupu interpretacijo vsega sveta in življenja. Sterilna in okostenela po svoji vsebini in metodi je predstavljala formalno-statično ideologijo antike in fevdalizma. V takih okoliščinah psihologija ni mogla najti svojega izhodišča in razmaha. Izvirnost, nesmrtnost in posmrtnost duše je bil njen predmet.

Prvi samostojen korak ji je omogočil razvoj prirodnih ved, predvsem biologije in fiziologije, da je prešla na raziskovanje in opisovanje duševnih pojavov. Ostala pa je tudi tu v ozkih mejah abstraktnega gledanja posameznih duševnih prvin, doživljajev in funkcij, ki je v njih videla samostojne manifestacije. Tako so vse dosedanje psihologije ostale domena teoretičnega razglabljanja le maloštevilnih »za to poklicanih« oficijelnih psihologov, daleč od življenja in stvarnega duševnega prenavljanja.

V praksi pa menda res ni več pomenila, kot ono jezo, ki jo je prizadejala srednješolcu pred izpitom. In kdo naj bi se ne jezil spričo definicij, v katere so bile vpletene razne duševne »funkcije« in »moči«, kar se je študent moral naučiti na pamet.

Stalnost in neizpremenjenost, hipoteza in konstatacija, je najmarkantnejša poteza vseh dosedanjih psihologij, ki so služile v večini samo temu, da podkrepijo »dognanja« vseh mogočih spekulacij in filozofij, ki odmirajo ali pa so že pokopane.

V to mučno stagnacijo pa je posegel koncem preteklega stoletja zdravnik Sigmund Freud, začel odkrivati podzavest in našel v globinah podzavesti vzroke perverznim mislim, težnjam in nagonom, spolne ljubezni napram lastni materi, konkurence napram očetu, sadističnim, masohističnim in homoseksualnim spolnim nagonom itd., itd. Kaj čuda, da je padla iz ravnotežja vsa ona »poštena« in zmoralizirana plast družbe, katero je Freud na tako originalen način demaskiral.

Na prvi pogled izgleda psihoanaliza zelo revolucionarna, ki pa je vse prej, samo to ne, kar bomo še v nadaljnjem videli. V svojih končnih izsledkih je ostala še vedno, kot ostale psihologije, interni problem v okviru konservativnih in reakcionarnih meščanskih doktrin — »nadvse zdiferenciran, eksotični produkt individualne psihologije«. (Fodor: Medicina i društvo.)

Kljub temu pa psihoanalizi ne moremo odrehati njene velike zasluge na polju duševnih ved. Z odkritjem podzavestnega in nagonskega je razširila polje psihološkega proučavanja v

dimenzije, ki so bile do sedaj neodkrite ali pa vsaj samostojno in sistematično neobdelane. Za nekakega predhodnika bi lahko šteli Hartmanna z njegovim delom: »Philosophie des Unbewußten«.

Dve osnovi jasno ločita Freudovo psihoanalizo od tradicionalnih psihologij in sicer: 1. Vse dosedanje psihologije so identificirale dušo z zavestjo. Freud pa je obratno postavil primat podzavestnega napram zavestnemu. Po njem so vsi duševni pojavi od afektov pa do miselnega procesa in volje v glavnem podzavestnega karakterja, naše vsakodnevno zavestno doživljanje pa samo del duševnega življenja. Podzavest je po njem labirint onega pravega duševnega življenja, zavest pa le gornja plast tega življenja. 2. Usodno vlogo v vsem duševnem življenju igrajo impulzivni nagoni seksusa. Tu pa ne misli že z diferenciranega organa za razmnoževanje, temveč libido, občut spolne slasti, katere nosilec je skorajda celokupen organizem novorojenčka. Freud naziva ta mesta »esogene Zone« (Über Psychoanalyse). Libido je za Freuda sila, v kateri se odraža spolni gon za zadovoljevanjem, slično kakor gon samoohrane. Doživljaji iz ranega detinstva pa ne padejo v pozabljenje, temveč so latentni, skriti v podzavesti, ki čakajo, da pri prvi priliki planejo na dan. Do pravega izraza pridejo v sanjah, kjer se manifestira ta latentna vsebina in sicer na simboličen način.

Libidonožni porivi infantilne seksualnosti, ki v glavnem izpolnjuje celotno »delavnost« detinstva, so navadno vsled vzgoje, socialnih, ekonomskih ali kakršnihkoli drugih prilik potisnjeni v podzavest. So pa ti porivi kapitalne važnosti za psihoanalitika. Važni so v negativnem smislu za razlago nervoznih in duševnih bolezni. Simptomi teh bolezni imajo svoje vrela v infantilni seksualnosti in služijo seksualnemu zadovoljevanju. Še važnejši pa so v svojem pozitivnem smislu, kjer se sublimirajo v kulturnem, socialnem in umetniškem ustvarjanju.

Kot protiutež seksualni aktivnosti — »Lustprinzipu« — pa deluje poriv našega »jaz«, ki je v stvari gon za samoohrano. V neposredni zvezi z našim »jaz« deluje princip realnosti — Realitätsprinzip, — ki predstavlja z vzgojo pridobljeno vsebino, kakor: morala, običaj, religija itd. konflikt izmed teh dveh principov (princip slasti — princip realnosti) pa je glavni faktor nervoze in duševnih abnormalnosti, ki so Freudu ključ za normalno psihologijo.

Kakor vidimo, je psihoanaliza vzela svoj predmet globinsko in dimenzijalno, kakor nobena psihologija poprej. Poleg tega pa je skušala vzeti duševnost genetično in dinamično, oziraje se na vse okoliščine, vplive in motive, ki so v toku razvoja delovali na posamezni individuum, skratka: posameznika, kot produkt družbenih razmer.

No, to pa le na videz. V svojih končnih zaključkih vse drugo prej. Sploh nam nikjer ne precizira, kaj razumeva pod pojmom

»jaz« in njegovimi porivi, oziroma protiutež. Degradiral ga je nagon za samoohrano, zvezal s principom realnosti, kljub tem principom. Očividno je mislil tu na duševno komponento, ki je povsem socijalnega značaja. Ta moment pa pri Freudu itak ne igra važne vloge in bi njegovi doktrini ne prinesel bistveno novega. Za njega je vsaka družba dobra, odnosno slaba. Še več, on smatra družbo za statično, stalno in neizpremenljivo zlo in trdi, da sta princip ugodja (egocentrična usmerjenost) in princip realnosti (socijalna usmerjenost) bila v skladu samo v pracomunistični periodi, danes pa ta harmonija obstoja le še pri posamezniku v prvih dnevih življenja. On se ne vpraša: Mar ne bi mogli princip realnosti prilagoditi principu osebnega ugodja? Razumljivo, ker v družbeni razvoj on ne veruje.

Že po tej kratki shemi lahko opazimo, da je Freud, spričo notranje dinamike, popolnoma pozabil na vnanje sile, ki delujejo na duševno zgradbo posameznika. Tako je napravil človeka turškega kizmeta, ki sedi pred mošejo udan v voljo Alaha. Vse to pa že preveč diši po raznih metafizičnih in spekulativnih postulatih, kakor so: Kantov »Ding an sich«, Hegelova »ideja« itd.

V še bolj temne vode pa nas popelje s svojo knjigo »Jenseits des Lustprinzips«, kjer se znajdemo direktno v Schopenhauerjevem pesimizmu. Tam postavlja za cilj življenja — smrt! Kako naj se ogrejejo za to psihologiziranje tisti, ki še niso živeli in se borijo za lepše in pravičnejše življenje?!

Ne smemo pozabiti, da hoče postati psihoanaliza ključ za reševanje vseh življenskih vprašanj in da hoče razširiti svoje učenje posebno na družbene vede, če že ne direktno Freud sam pa njegovi učenci. Kakor si ni mogel nemški general Bernhardt, pristaš darvinizma, razlagati vojsko drugače, kot »biološko nuj« in »etično zahtevo«, če je hotel biti dosleden darvinizmu, tako si tudi Freudov pristaš ne more razlagati nemški polom 1918. l. drugače, kot »netaktičen postopek nemške generalitete, ki ni dovolj računala o homoseksualni, libidiozni fikciji vojakov do svojih voditeljev« (F. Med. i društ.). Tu je odveč vsak odgovor.

Psihoanaliza je ostala, kljub svojim zaslugam in pozitivnim izsledkom, enostranska, statična in skrajno individualna, ki smatra dušo (zgodovinsko vzeto) za vedno enako, ker po njenem avtorju zgodovinski razvoj nanjo ne vpliva in je s tem zgubila realna tla ter zašla v spekulativno metafiziko.

(Dalje prih.)

Tone Čufar:

SKICA O GOSPODU

V tovarni so veliki in majhni ljudje, med njimi je pa tudi nekaj velikih in majhnih gospodov.

Nekateri gospodje so ravnatelji, drugi so podravnatelji, tretji so še manj po šarži in plači. Tisti gospodje, ki so še več kakor vsi našteti, pa le poredko pridejo v tovarno in jih ne kaže prišteti med navadne, vsem plebejcem vidne gospode. Teh gospodov se boji vsak ravnatelj, gospodje z manjšo šaržo pa sploh zajče trepetajo že takrat, ko se imena največjih gospodov samo spregovore. Sploh je v tovarni mnogo zajčjih hlač. In tudi lisičjih zvitoropcev je dovolj. Oh, saj skoro ničesar ne manjka, kvečjemu poštenega poguma, ki se kar nič ne prilega današnjemu zmaličenemu času in prečudno zmaličenim ljudem.

Med velikimi in malimi gospodi je gospod srednje šarže. Ta gospod ni velik in ne majhen gospod, zato tudi njegova šarža ni kar tako. Take šarže se zlepa ne dobi. On jo ima od najvišjih gospodov. Ta šarža je kakor čarobna palica. Z njo se odpro vse duri in preštejejo vsi računi. Zato sme ta gospod v vse oddelke in vse pisarne. V oddelkih šteje znojne kapljice, ki curljajo utrujenim delavcem po telesu, da potem sešteje zasluge za večno odrešenje in nebeško zveličanje. Komur ne pricurja dovolj kapljic, ta zveličanja ni vreden, zato ga gospod priporoči na »višje mesto«, kjer se seštejejo vsi »priporočeni« in odpošljejo na zasneženo ali zaprašeno cesto. Gospod je zelo vljuden gospod, zato se z nikomur ne prepira. Včasih je celo tako dober, da marsikoga potreplja po rami in se tudi nasmehne skozi zlata očala in čez rdečkast nos. Bon-ton!

Glede zveličanja pa deli svoj nazor s tistimi, ki so mu dali srednjo šaržo in čarobno palico. Z njimi vred je prepričan, da je delavcu nebeško odrešenje potrebno. In čimprej človek umrje, hitreje se znajde visoko nad solzno dolino. Toda za sedež med izvoljenci je že od nekdaj potrebna primerna zasluga. Bogatini si ga že nekako odkupijo, ker imajo denar, ubožni zemljani si ga morajo pa zaslužiti s pošteno pokoro. To je pač v najlepšem redu, saj danes vsak preprost sedež nekaj stane. V cerkvi se sedeži plačujejo za vse leto, drugod se pa lahko plačujejo tudi posamič. Recimo: v gledališču, v kinu, v vlakih in tudi v tramvajih. S sedeži so zvezani stroški, in kjer je nekaj stroškov, mora biti vsaj trikrat toliko dobička, zato sedeži ne morejo biti zastonj. Toda v tem lepem svetu niso samo taki sedeži, ki se morajo odkupiti. V upravnem svetu kakšnega podjetja so sedeži, ki imajo vse drugačen pomen kakor tramvajška ali cerkvena klop. Kdor je toliko priporočen milosti božji, da na teh sedežih sedi, se na večno odrešenje lahko pozhvižga. Gospodje na teh sedežih so za naporno sedenje dokaj pošteno plačani, tako, da jih tega zaslужka ni treba biti sram. Z njim se postavljajo premnoge imenitnosti in tudi šarže

vseh gospodov v tovarni se na teh sedežih lahko spreminjajo. Ker ti sedeži zajamčijo največjo udobnost, se redkokdaj izprazniijo. Ponavadi ima en sam gospod po več takih sedežev, zato se mu je treba večkrat globoko odkriti, kadar se znajde kje med trepetajočimi zajčehlačnimi gospodi. Če se delavci ne odkrivajo, imajo pa premalo olike.

Gospod srednje šarže vse to dobro razume in ga take reči ne spravijo ob bon-ton. Tudi njemu je dal šaržo gospod, ki ima več prijetnih sedežev. Zato se trudi, da temu gospodu kar najbolj ustreže. Ako se pri tej uslužnosti velikemu gospodu kdo od malih, zajčehlačnih gospodov kdo pošteno ujezi, to gospodu s čarobno palico ni mnogo mar. Ljudje so nehvaležni. In če se od delavcev kdo ujezi in morda tudi zakolne, je pa zadeva še preprostejša. Delavci so tako same barabe, zato se na njihove kletvine ne kaže ozirati.

Gospoda s srednjo šaržo marsikdo grdo pogleda. Tudi to je razumljivo. Ljudje denar zapijejo in si potem ne morejo kupiti knjig o lepem vedenju. No, kulturna zaostalost in človeška omejenost! Toda gospod jim hoče le večni blagor. Ta se doseže s pokoro. V tovarni se vsak pošten kristjan lahko pošteno spokori. Če je le malo veren, ima tisoč prilik, da obudi kesanje svojih grehov in se potem kje opeče, si kaj polomi ali pa zaide v tretji štadij tuberkuloze. (V prvem in drugem so itak vsi!) Le malarije ne dobi vsakdo, ker poganja tovarniške turbine čista voda, a za čisto vodo marsikak delavec še v teh nerodnih časih prilično zasluži.

Lepi nameni so na ta način na lepem doseženi in trata v raj vsakomur veliko prej odprta kakor kdo sam pričakuje. Življenje v dolini solz se skrajša kar za več let, marsikdaj za desetletja, ker ljudje po božji volji in posebni milosti ne odjenjajo z umiranjem.

Lepih gospodovih namenov pa nihče prav ne tolmači in ne mara pravično razumeti. Gospod samo pobira tiste, ki zveličanja niso vredni. Toda, saj hodi tudi po pisarnah in vtika svoj žlahtni nos med akte, v predale in omare. Sploh se zdi, da je ta gospod prevnet, zato marsikoga skrbi, da bi se preveč ne vnel v svoji svetniški vnemi. Mali gospodje v malih pisarnah so včasih kar siti prijaznih gospodovih obiskov. Vzlic temu, da jim knjiga o lepem vedenju ni tuja, se nič kaj prav ne vžive v prijazno kramljanje, kajti gospod jim je prav tako nadležen kakor siten komar. Za komarje pa v bon-tonu ni posebnih predpisov, zato ta nespo-razum in krivica, da mali gospodje na kolego srednje šarže ne gledajo preveč lepo.

A gospod je prevljuden in preveč zadreg ima, zato pregreške zoper lepo vedenje velikodušno odpušča in prezre. Saj se mora povsod zglasiti, povsod mora poškiliti, da se kaj napačnega ne zgodi.

Kadar pa gospodu ni dana polna noč spanja, se velikodušno žrtvuje, zapusti tople pernice in imenitno stanovanje ter gre pred tovarniški vhod in sočuvstvuje z usodo vseh, ki vsak dan zgodaj vstajajo in so na znamenje sirene že v tovarni. Mož spoštuje delavsko solidarnost in vsakogar, ki zamudi povabilo hrupne sirene, takoj zapiše v črno knjigo s tako črnim črnilom, da se zapisek dolgo pozna.

Pri vsej tej odlični plemenitosti pa ne pozabi niti nedolžnih otročičkov. Kadar le more, jim kupuje bonbončke, žemljice in se z njimi domače pomenkuje. Ljudje mislijo, da so tudi ti pomenki napačna zadeva. Pravijo, da gospod zastruplja otroške duše in jih zavaja, da nehotе ovajajo svoje očete malih pregreh, za katere je v tovarni visoka kazen. Ljudje imajo morebiti prav, mogoče pa tudi primanjkuje bon-tona.

Ta skica je narisana iz skromnih gospodovih črt.

Morda bo potreben večji portret.

Louis Adamič:

Slovenski kmetje molijo za mehiško cerkev

I.

Pred nekaj leti sem živel kakih pet ali šest tednov v mestu države Sonora v Mehiki. To je bilo v času, ko je mehiška vlada po vsej republiki vodila odločno borbo proti škofom in duhovnikom katoliške cerkve. Nekaj škofov je izgnala, nekaj jih je tudi pobegnilo. Navadni duhovniki so bili v zaporih ali pa jim je bilo prepovedano uradovati v cerkvah, ki so bile povečini po vladnem ukazu zaprte; kar pa jih je bilo odprtih, so jih obiskovali ljudje kar sami in so molili brez duhovnikov.

Vsa dežela je bila v političnem, verskem in protiverskem razburjenju.

V mestu, kjer sem živel, sem se seznanil z mladim mehiškim intelektualcem, vzgojenim v Kaliforniji. Do nedavna je bil učitelj, takrat pa novinar in je pisal za neki časnik v mestu Mexico. Bil je pesnik in publicist, pa tudi slikar. V umetnosti so Meksikanci zelo mnogostranski. Moj znanec je bil prav prijeten tovariš in v kratkem času sva postala zelo dobra prijatelja.

Razgovarjala sva se o vseh mogočih stvareh. Angleško je govoril izvrstno.

»Kako pa je s tem verskim sporom pri vas?« sem ga vprašal nekega dne, čeprav sem nekaj malega o tej stvari že vedel.

Odgovoril mi je: »V resnici to ni verski spor, ampak gospodarski. Kot vam je znano, smo imeli pred dvema leti v Mehiki revolucijo. — Najvažnejši cilj revolucije, ki je dala sedanji vladi oblast, je bila izvedba agrarne reforme. Mehiška veleposestva —

med njimi so nekatera tako velika kot Švica ali Panama — je hotela razdeliti na stotisoče malih kmetij, farm (poljedelska kmetija) ali ranč (živinorejska kmetija). Te kmetije naj bi dobili peoni (španska beseda, pomeni dninarja. V Mehiki je bil stoletja položaj dninarjev sličen položaju sužnjev in tlačanov. Prip. prev.), ki sedaj delajo na teh ogromnih veleposestvih kot zakupniki ali delavci in često ne zaslužijo dovolj, da bi se prehranili in spodobno oblekli ter vzgojili svoje otroke.

Ko je nova vlada začela izvajati agrarno reformo, se je ugotovilo, da posedujejo 60% dobre zemlje v Mehiki — v Sonori kot drugod — cerkve in številne verske institucije. Nadškof mesta Mexico je eden izmed največjih posestnikov v Mehiki. So pa še drugi škofje, katerih bogastvo je neizmerno. Sv. cerkev, ki ima toliko zemlje, je velikanska gospodarska sila; in ker je mogočna gospodarsko, je mogočna tudi politično. Mehikiški škofje so manj prelatje sv. rimske katoliške cerkve kakor pa voditelji ogromnih gospodarskih družb in politični vodje.

Nadalje se je ugotovilo, da so lastniki drugih tisočev veleposestev bogati posvetni Mehikanci ali pa tujci iz Združenih držav, Anglije, Francije in Nemčije, ki mislijo, da je v njihovo korist, če so prijatelji s cerkvijo. Mnogo let so ti posvetni veleposestniki — med njimi so protestanti in ateisti — poklanjali velika darila za vzdrževanje cerkva in cerkvenih institucij.

In seveda, ko je nova vlada začela veleposestva razkosevati, so se cerkev in drugi veleposestniki uprli. Vlada je reformo nadaljevala, toda večina peonov je brezplačno naklonjeno zemljo odklonila. Raziskali so vzroke in kaj so našli?

Duhovniki so katoliškim peonom, revnim, nevednim, nepisanim kmetom — dopovedovali, ne le s prižnic, temveč tudi v spovednicah, da ne smejo sprejeti zemlje, ki bi jim jo vlada ponudila. Po navodilih svojih škofov so govorili vernikom, da je mehiška vlada zemljo ukradla pravičnim lastnikom, med njimi sveti cerkvi; in če bodo zemljo sprejeli, bodo sprejeli ukradeno lastnino in se bodo zato pekli v peklju. Zato peoni niso sprejeli zemlje in agrarna reforma se je izjalovila.

Zdaj skuša vlada zlomiti moč, ki jo ima cerkev nad nevednimi peoni, in zato izganja ali zapira škofo, duhovnike in cerkve.»

II.

V zadnjih dveh letih je prišla cerkev spet na oblast; politični proces, ki jo je do tega privedel, bi zahteval predolg opis. L. 1930. je bila večina cerkva spet odprta in duhovnikom je bilo dovoljeno opravljati bogoslužje.

V začetku l. 1932. pa je mehiška vlada ponovno poskusila izvesti agrarno reformo. Toda zaman. Peoni spet niso hoteli sprejeti zemlje.

V zadnjem poletju so bili vodilni možje cerkve spet izgnani in cerkve spet zaprte.

Zdaj katoliško časopisje po vsem svetu denuncira mehiško vlado kot sovražnika cerkve in boga in duhovniki po vsem svetu pozivajo vernike, naj molijo k nebu, da bi bog pokončal mehiške politike, ki preganjajo cerkev.

Pred nekaj meseci sem slučajno stopil v neko cerkev v Sloveniji in sem sam slišal duhovnika, ki je vodil ljudi v molitvi za mehiško cerkev. Ljudje — kmetje in kmetice — so molili za duhovnikom, ne da bi vedeli, za kaj molijo, ne da bi vedeli, da molijo k bogu zato, da bi ostali mehiški kmetje revni in brez zemlje, zato da bi ostala mehiška cerkev bogata in mogočna ter še naprej pošiljala ogromne vsote denarja v Vatikan.

Izak Babelj:

Linija in barva

Aleksandra Fjodoroviča Kerenskega sem prvič videl dvajsetega decembra tisoč devet sto šestnajstega leta v obednici sanatorija Ollila. Seznanil naju je advokat Zacarjonij iz Turkeстана. O Zacarjonem sem vedel, da se je dal obrezati v štiridesem letu življenja. Veliki knez Peter Nikolajevič, od vseh prezrti norec, ki so ga bili pregnali v Taškent, je zelo cenil njegovo prijateljstvo. Ta veliki knez je nag hodil po Taškentskih ulicah, oženil kazačko, prižgal sveče pred Voltairejevo sliko, kakor pred podobo Jezusa Krista, in osušil brezmejne ravnine Amu-Darja. Zacarjonij je bil njegov prijatelj.

Torej — Ollila. Deset kilometrov od nas so v sinjini sijali graniti Helsingforsa. O, Helsingfors, ljubezen mojega srca! O, nebo, prelivajoče se nad esplanado, ki odhajaš, ko ptica jeseni!

Torej — Ollila. Severni cvetovi venejo v vazah. Jelenji rogovi so razprostrti po somračnih stropih. V obednici se širi vonj po smreki, po svežih grudih grofice Tiškjevič in po svilenem perilu angleških oficirjev.

Poleg Kerenskega sedi za mizo vljuden krščenec iz policijskega departementa. Na njegovi desnici Norvežan Nikkelsen, lastnik kitolovske ladje. Na levici — grofica Tiškjevič, lepa kakor Marija Antoinetta.

Kerenskij je pojedel tri kose peciva in odšel z menoj v les. Mimo naju je na smučeh privihrala gospodična Kristi.

»Kdo je to?« je vprašal Aleksander Fjodorovič.

»Nikkelsenova hči je, gospodična Kristi,« sem dejal, »kako je lepa...«

Nato sva ugledala starega Johanesa.

»Kdo je to?« je vprašal Aleksander Fjodorovič.

»Stari Johanes,« sem dejal, »konjak in sadje pelje iz Helsingforsa. Ali ne poznate kočijaža Johanesa?«

»Vse tukaj poznam,« je odvrnil Kerenski, »toda vidim nobenega ne.«

»Ali ste kratkovidni, Aleksander Fjodorovič?«

»Da, kratkoviden sem.«

»Naočnike bi morali nositi, Aleksander Fjodorovič.«

»Nikdar.«

Tedaj sem mu dejal z mladostno živahnostjo:

»Pomislite, vi niste slepi, vi ste skoraj da mrtvi. Linija, božanska črta, vladarica sveta, je za vedno šinila mimo vas. Po čarobnem vrtu hodiva, po nepopisnem finskem lesu. Do najine poslednje ure ne bova spoznala nič lepšega. In vi ne vidite poledenelih in rožnatih robov vodopada tam pri reki. Vrba žalujka se je sklonila nad vodopadom — vi ne vidite njene japonske ornamentike. Rdeča smrekova debela so posuta s snegom. Bleščeča zrna roje v snegu. Takole z mrtvaško bledo linijo se prične, stiska se k lesu in po vrhu je valovita, ta bela odeja, ovenčana z odsevom plamtečih oblakov, kakor linija Leonarda. In svilena nogavica gospodične Kriste in linija njene že zrele nožice? Kupite naočnike, Aleksander Fjodorovič, rōtim vas...«

»Otrok ste,« je odgovoril, »ne govorite zaman. Pol rublja za naočnike, to je edino, kar bi prav za prav lahko shranil. Nočem vaše linije, nizkotne ko resničnost. Nič bolje ne živite ko kak učitelj trigonometrije, jaz pa se opajam nad lepoto celo v Kljazmi. Čemu naj mi bodo pege na licu gospodične Kriste, ko pa mi jo je treba samo dobro razločiti, da uganem v njej vse ono, kar hočem uganiti? Čemu naj mi bodo oblaki na tem čuhonskem nebu, ko pa vidim besneči ocean nad svojo glavo? Čemu naj mi bodo linije, — ko pa razločim barve? Ves svet je zame gigantski teater, v katerem sem jaz edini gledalec brez binokla. Orkester igra overture k tretjemu aktu, oder je daleč proč od mene, moje srce se ko v sanjah širi od prekipevajoče radosti, vidim purpurni žamet na Juliji, lilasto svilo na Romeu in niti ene ponarejene brade... Vi pa bi me radi oslepili z naočniki za pol rublja...«

Zvečer sem se odpeljal v mesto. O, Helsingfors, pristanišče mojih sanj...

Aleksandra Fjodoroviča pa sem videl čez pol leta, v juniju sedemnajstega leta, ko je bil vrhovni poveljnik ruskih čet in gospodar naše usode.

Tisti dan so porušili Trojicki most. Putilovski delavci so šli na arzenal. Tramvajski vagoni so ležali križem po cestah, kakor poginuli konji.

Miting je bil napovedan v Narodnem Domu. Aleksander Fjodorovič je govoril o Rusiji — materi in ženi. Množica ga je prevpila in zagrnila z valom svojih strasti. Kaj je videl v tej oščetenjeni masi on — edini gledalec brez binokla? Ne vem. Takoj za njim je stopil na tribuno T.—, skrivil ustnice in dejal z glasom, ki ni ostavljal nobene nade:

»Tovariši in bratje...«

Liam O'Flaherty:

Moje knjige v Irski

Prinašamo v izvodku članek irskega pisatelja O'Flahertyja, ki ga slovenski čitatelj pozna po dveh delih: po romanu »Noč po izdaji« (izšel v prevodu Otona Župančiča pri Modri ptici) in po vojnem romanu »Zver se je prebudila« (v izdaji Cankarjeve družbe v prevodu Talpe). Članek na zanimiv način razlaga kulturne, predvsem literarne razmere na Irskem — O. u. .

Za časa letošnjega evharističnega kongresa v Dublinu sem se mudil v majhnem mestu grofije Kerry (v jugozapadni Irski. Op. ur.) Mesto ima dva tisoč prebivalcev in tri in petdeset gostiln. Kakor skoraj vsa druga provincialna mesta Irske je že na prvi pogled neverjetno umazano. V dolgih stranskih ulicah, kjer prebiva delavstvo, sem pri vsakem koraku stopil čez človeško blato. Nobenega sledu kulture ni bilo v kraju. Trije domači duhovniki so bili kisli in zaprti možje, ki so omejevali svoje delovanje na preprečevanje prešestvovanja, plesanja in čitanja. Edina zabava, ki je dovoljena moškim, je popivanje v tri in petdesetih gostilnah. Žene so hodile okrog z izrazom lakote v očeh. Kmalu po mojem prihodu so duhovniki dieceze priredili množni obed v mojem hotelu, da bi izmislili načine in sredstva, kako bi me kot pretnjo veri in morali spravili iz grofije; toda brez uspeha.

Nato je prišel evharistični kongres in prebivalstvo, gnano od nekega čudnega fanatizma, je okrasilo mesto z zastavami. V delavskih predmestjih so postavili več oltarjev pod milim nebom. Okrog teh oltarjev je ponoči molilo nekaj ljudi na glas rožni venec, medtem ko je nekaj drugih igralo, plesalo in pilo močno portersko pivo.

Poskusa, da bi se odstranil gnoj s cest in umazanija, ki onečašča stene hiš in tla gostiln, pa ni bilo nobenega. Sprehajal sem se po mestu in kazal od zastav k tlom ter ponavljal: »Zastave — gnoj! Gnoj — zastave!« Smatrali so to za bogokletstvo.

Nečisti odpadki kakršnekoli vrste, bodisi v moji sosesčini, bodisi v glavah ljudi, s katerimi pridem v stik, se mi gabijo. Prav tako tudi revščina, tiranija in sramotno trpljenje. Poštenost me je prisilila, da v svojih delih kažem zrcalo življenju, kakršnega sem našel v svoji domovini. In ogledalo nujno kaže gnoj okrogličnih oltarjev. Tako je bila nad mojimi deli proglašena prepoved, ker irska cerkev smatra za bogokletstvo, če kažem na umazanijo okrog oltarjev. Tiranija irske cerkve in z njo zvezanih parazitov, novo nastalega irskega meščanstva, poslednjega posmrtnega otroka iz zgrbančenega naročja evropskega kapitalizma, se vzdržuje z gojenjem gnoja, vražarstva in sramotne bede množic. In literatura je bila prepovedana, da ne bi ljudje kot jaz mogli učiti irskega ljudstva, da dotik z gnojem demoralizira, da je nevednost sramotna in da beda nikakor ni potni list za nebesa, temveč narobe

spreminja lepo zemljo v enoličen pekel. Strašilci v duhovniški obleki, v svojih z gnojno skorjo prevlečenih mestih kot v trdnjavah, mečejo obtožbo spolne nedostojnosti na vsako knjigo, ki bi mogla vsaditi v prsa njih nesrečnih žrtev željo po civilizaciji in svobodi.

Tako so uvedli v Irski nadzorstvo za knjige in sedaj v irskih lukah, katerih edini izvoz je portersko pivo in talentirani ljudje, plenijo uvoženo literaturo, ki je proizvod irskega duha in jo sežigajo kot nevarno tihotapsko blago. In tako se mučena Irska, ki je pred nekaj leti prosila in prejela simpatijo intelektualcev vsega sveta, kaže sedaj kot renčeča bolna psica, ki grize roko, ki jo je hranila.

Toda to ne velja niti za vso Irsko niti za množice Ircev in Irk. Sužnjev ne moremo grajati za grehe njih gospodarjev. Mene so obsodili in me sovražijo nepismeni suroveži, ki sedaj vladajo nad irskim življenjem. Noben časnik v Irski si ne upa ničesar objaviti, kar pišem jaz. Nobena knjigarna v Irski si ne upa pokazati mojih knjig v svojih izložbah. Nobene knjižnice ni, ki bi ne bila zatrta, ker je imela moje knjige na svojih policah. Izven Dublina si nobena organizacija ne bi upala prositi, da ji predavam. Toda jaz zahtevam svojo pravico do Irske, ki je edina dežela, kjer čutim neki pomen kot pisatelj. To je edina dežela, kjer čutim mladost in svežost pomladi med ljudmi, kjer se čutim enega s svojimi prijatelji, kjer pojem z njimi, ko pojejo oni in jokam z njimi, ko jokajo oni; kjer čutim, da sem dober delavec, ki dela koristno delo.

Irska ni dežela barbarov in ni naroda na svetu, ki ljubi umetnost in lepoto bolj kot Irci. Toda gorje! Naš mali otok so obiskale trojne garje: menihi, oštirji in beda. Čarovniški doktorji v duhovskih oblekah so raztresli strah med naše preprosto ljudstvo in ko hodiš po tej deželi, te gane, ko srečavaš v vsakem malem mestu in vasi plašne, šepetajoče ljudi, ki pravijo: »Strašno je tu. Zaradi duhovnikov ne morem dobiti ničesar za čitanje! Ali ste prinesli kaj svojih knjig, ki bi mi jih mogli posoditi?« Prav tako mi je pripovedoval znan londonski založnik, da dobiva svežnje pisem od seksualno izstradanih Irk, ki ga prosijo za pornografske knjige. Tihotapstvo s knjigami bo lahko kmalu v manjšem obsegu prav tako dobičkanosno, kot je radi prohibicije tihotapstvo z alkoholnimi pijačami v Ameriki.

Pornografske knjige! Javne hiše! Pivo! Nad temi tremi oblikami vulgarne zabave — izgleda, da ni bilo v času evharističnega kongresa v Dublinu nobenega nadzorstva! Mesto je bilo široko odprto vso in vsako noč... Bojevitimi puritanci v Irski so po mojem mnenju priredili svojo poslednjo veliko parado. Ne bo več dolgo, ko bodo vsi vrženi v čisto atlantsko morje, skupaj s knjižnim nadzorstvom, z gnojem, s pornografskimi knjigami, javnimi hišami in črnim pivom...

ZAPISKI

Hudales Oskar:

Nekaj besed o slovenski mladinski književnosti

Kritike, ki so zadnji čas izšle o nekaterih mladinskih knjigah v slovenskih dnevnikih in revijah, so o vprašanju slovenske mladinske literature vžgale nekoliko slame, ki je hitro vsplamtela in kmalu ugasnila. To vprašanje je, kakor mnogo drugih važnih vprašanj, za nekaj časa zopet padlo v pozabljenje. Dokler, seveda, ne bo zopet kakega užaljenega pisatelja in »stvarnega« kritika. K samemu problemu te literature se namreč malokdo vrne. Je bilo sicer malo člankov o tem v naših pedagoških revijah, toda kolika važnost se na to polaga, kaže dejstvo, da je urednik ene teh revij zaključil debato prav v hipu, ko bi ista imela doseči konkretnejše oblike, kakor da bi to vprašanje sploh ne imelo važnosti... Čeprav jo ima ne samo za vzgojitelja kot eno glavnih vzgojnih sredstev, temveč za vse intelektualce in ves narod. Bilanca reševanja tega vprašanja je zato dokaj jalova. In zato še danes pri nas ne vemo, kaj naj mladinska literatura nudi mladini.

Vsako reševanje tega vprašanja je že v vsem začetku pogrešeno, če ga ne zgrabimo na pravem mestu. Zgrabiti ga na tem mestu pa je le tedaj prav, ako temeljito poznamo duševni obraz otroka in mladostnika. Že od nekdaj gledamo v otroku samo miniaturo odraslega človeka. Toda otrok doživlja in sprejema drugače ko mi. Drugače tudi vidi in zato greši naša mladinska literatura z devetdeset odstotki s tem, da mu natika očala odraslega človeka. Otrok skozi ta očala ne vidi svojega sveta. Kakšen je ta njegov svet, najbrže nikdar ne bomo mogli do potankosti dognati, vendar ga lahko fiksiramo iz lastnih spominov na otroška leta in iz natančnega opazovanja, kako otrok dojema vtise iz svojega miljeja. Dr. Žgeč je v svojih »Problemih vzgoje« to točno opredelil: V predšolski dobi zanima otroka njegova najbližja okolica, dom, starši, domače dvorišče, domače živali... V prvi tretjini šolske dobe stopi otrok v ožji stik s širšo naravo. Uganke, ki jih sreča v njej, si razlaga na povsem lahek način — s pravljico. V drugi tretjini se zanimanje za naravo poglobi. Pojavi v njej se pod vplivom šole in domače vzgoje razlagajo stvarnejše in reelnejše. V otroku se zbudi zanimanje za dnevne dogodke, naravne moči, tehniko, še posebej pa za življenje živali in njih odnos do človeka. V mladostniku, od dvanajstega leta naprej, se živo vzbudi želja po širokem svetu. Zato so razumljivi razni begi od doma in nikdar utešena želja po »indijanericah«.

»Kaj hočejo torej?« bo morda rekel ta ali oni, »saj ima naša deca tega blaga dovolj.« Vprašanje je samo, če to blago odgovarja.

Že koj pri pravljalih bi lahko začeli nadvse zanimivo poglavje o sentimentalnosti. Ta »dobra« lastnost je pri nas Slovencih razširjena v zavidljivi meri ne samo v literaturi, temveč tudi v politiki. In naj tedaj še našo deco vzgajamo z raznimi sentimentalnostmi o začaranih Snegulčicah, lepih vitezi, vilah rešiteljicah in groznih bavljavih? Ne! Tudi pravljica naj nudi otroku v primerni formi — kos resničnega življenja.

V črticah in krajših povestih kaže naša mladinska literatura otroka in njegovo življenje tako, kakor ga mi vidimo. Zato so mu te stvari nerazumljive. Otroku se hoče resnice, njegove resnice. Naj dokažem samo na primeru: Večkrat sem že bil priča, da so otroci krepko zavrnilo povestice, kjer nastopijo živali kot ljudje, žive kot ljudje, govorijo kot ljudje. Nasprotno so pa kar požirali besede, kadar smo brali živ opis življenja kake živali in njenega odnosa do narave in človeka. Tako znajo pisati Thomson Seton, Curwood, Grey, Jack London itd. in pri nas deloma še edini Brinar. Najbolj pa sovraži otrok moraliziranje. In koliko imamo mi Slovenci še take šare, kjer se za vsakim stavkom skriva žuga-joča morala! Ne učimo otrok s pridigami, temveč — z resničnim življenjem.

Ko začuti mladostnik v sebi novo prebujajoče se sile, se zbudi v njem obenem s temi silami močna volja po udejstvovanju. Svoj mladostni entuzijazem mora nekje uveljaviti. Rad bi storil nekaj velikega, kar bi ga v hipu dvignilo nad nivo povprečnega človeka. Šport mu je tu najprimernejše polje. Toda spričo razmer, ki vladajo danes tudi v slovenskem športu, je vsekakor dvomljivo, da bi v njem našel trajnih vrednot za svojo vzgojo. Pri iskanju vzornikov se zateka k različnemu kiču v kinematografih in šundu v literaturi. (O filmih in njih vplivu na mladostnika bi bilo treba enkrat energično spregovoriti!) Kar se pa tiče šunda, naj zadostuje sledeča ugotovitev: Prepovedati mladostniku čitanje pustolovščin in sploh ukiniti te vrste literaturo, bi pomenilo udariti v prazno. S tem bi mladostnika za vedno odtrgali od knjige. Toda »pustolovske« zgodbe naj bodo take, kakršne morajo biti. Ne morda plaža, polna krvoločnih laži, temveč napeti opisi, kjer najde otrok svojega vzornika, svojega junaka, takega kot ga išče... Delavnega, energičnega, pogumnega in prežetega od ljubezni do sočloveka, posebno do onega, ki ga je usoda preklela v trpljenje. Tudi v teh knjigah in na tej razvojni stopnji naj otrok najde resnično življenje.

Neodpustljiv greh je, da mu lažemo, da mu kažemo svet v lepi luči, da ga ne pripravljamo za borbe, da ga prepustimo sentimentalnosti. Mladinska knjiga naj nudi resnico, da ne bo kled mladenič svojih učiteljev, ko bo pogledal življenju v obraz in spoznal, da je razorožen.

Da ne bo kakor naše dosedanje generacije, ki se vsled svoje sentimentalnosti nikdar niso mogle dokopati iz dvomov na pot k cilju. Če si je moderno vzgojeslovje zapisalo na svoj ščit geslo:

»Iz življenja za življenje«, bi bila prekleta dolžnost slovenske mladinske literature, da si to geslo tudi ona osvoji.

Po treh zapovedih naj bi se ravnala: Ne skrivaj resnice! Proč s sentimentalnotmi! Vzgajaj v duhu časa!

Miško Kranjec: *Življenje*. Povest. 1932. Izdala Delavska založba, r. z. z o. z. v Ljubljani. — Ideja povesti je naslednja: Laci, večni popotnik, se petintridesetleten vrne domov, le pogledat, pa ga zemlja spreobrne, da ostane na nji in ne gre nikamor več. To je jedro; vse drugo, oče Marko, dva sina, Ferko in Joža, hčeri Julia, Barica ter vnukinja Evica, vsi ti ljudje so le okvir, širok okvir, ki pa se redkokdaj dotika vodilnega sižeya.

Kako je z zgradbo povesti? Dogodki se nizajo od jeseni do novega poletja brez prave zveze, tako kot jih prinašajo letni časi in življenje na kmetiji. Pisatelj ne pozna zakonov, kako naj se povest gradi, kako naj se značaji razvijajo, kako naj se zgodba zaplete do viška. Zato ne prepriča, da je njegova ideja prava. Kako bi tudi mogel prepričati, ko so mu vse osebe enakovredne in bralec do zadnjega ni na jasnem, katera je glavna in kaj avtor prav za prav hoče. Stranske stvari so prerasle glavno in tudi naslov »Življenje« ne more tega popraviti. Z naslovom se hoče pisatelj zavarovati pred ugovori, češ, razvil sem kolektiv, kar je danes prva zahteva v umetnosti, toda kolektiv — tudi pravilno umevan — še ne dovoljuje preko pravil, brez katerih ni mogoče ustvariti dobrega knjižnega dela.

Kako je z značaji? Vsa rodbina Hozjanov je kakor brez krvnih vezi; to so tujci, ki so se slučajno sešli. Še le na božični praznik postanejo »ljudje, ki jih je vendar nekaj vezalo skupaj. V vseh je umrla tista odtujenost, ki jih je ločila vse do tedaj«. Ali je v splošnem mogoča taka kmečka rodbina? Če je tako v Prekmurju, potem je to poseben svet. Ali pa je v pisatelju težak nedostatek, če ne čuti vseh neštetihi čustvenih odnosov, ki jih ustvari že samo skupno delo med člani ene rodbine, tem bolj pa še vseh njih skupno življenje, da o krvi niti ne govorimo. Oče Marko je sinu že v zgodnji mladosti izbil oko zaradi tatvine. V sedemnajstem letu ga zaradi enakega greha tako kruto pretepe, da meso z njega visi. Morda je hotel biti pisatelj močan, toda kmečki kolektiv to »Življenje« ni, ker ni v njem v resnici nikake prave skupnosti ljudi. Psihologije ni v delu in še manj je v njem sociologije, ki je in bo v umetnosti vedno važnejša od prve.

Kakor je medel Markov značaj, tako je brez krvi Julia. Še najplastičnejši je tatinski Ferko; gotovo zato, ker je najrealističnejše začrtan, resnično, življenjsko, in mu pisatelj ničesar svojega ni prilepil na značaj. Najmanj naraven je Laci, ki naj se iz večnega popotnika preobrazi (po pisateljevem nazoru) v kmeta, od-

ločno zaverovanega v zemljo; zato je najslabši lik v povesti. Čim nrajnejša je ideja, za katero se pisatelj zavzame, tem boljše je delo.

O tistih malih sredstvih, s katerimi se značaj vidno označi, seveda ne more biti govora, kjer se ne upoštevajo primarne zahteve umetniškega upodabljanja.

Kako pa je rešil pisatelj glavni, osnovni problem povesti, povrnitev k zemlji? Odgovorijo naj nekatere avtorjeve misli:

»Grofje so pustili zemljo kmetu v dedščino, (!) edinemu vrednemu nasledniku. Grofov ni več, kmet pa je ostal, ker je ostala zemlja. In zemlja je večna.

Ljudje so povsod enaki: večni so, (!) kakor je večna zemlja, ki jih rodi: ne spreminjajo se, ker se ne morejo, ker se zemlja ne spreminja: in kmet je zvezan z zemljo preveč tesno. Ruski mušiki so kot ti kmetje tu. Zemljo ljubijo. To je ne-ločljivo? zemlja — človek; in z večnostjo je prepleteno. (!) Tega ni mogoče razdružiti. To troje ostane —, nobeno se ne sme (!) in niti ne more zrušiti: zemlja — človek — večnost. Ljudje so enaki: ljubijo zemljo in verujejo v Boga, ki jim dež in roso pošilja in jih s točo strahuje — —

Nekje daleč od tega sveta živi drugi svet. Svet ljudi, ki so se odtrgali od zemlje. Tisti svet je povsem drugačen. Ustvarja države, obdaja zemljo z mejami, loči ljudi in jih utesnjuje z zakoni. Življenje gre prek tega, zato, ker je zvezano z zemljo. (!) — Življenje ne pozna meja, življenje ne ostari, (!) vedno se novo poraja. — Oni svet tam pozna civilizacijo, pozna kulturo, ustvarja vojne, kolje ljudi, uničuje življenje. Ta ga ustvarja v svoji prvotnosti v svoji navezanosti na grudo.

»In vendar,« je Laci občutil. »Ljudje gredo za onim življenjem. (!) — Ne, da bi ne bilo dovolj kruha, — kruha zemlja vedno daje v izobilju —, temuč gredo, ker je svet lep in bogat, ima zlato. Tam ginejo, ker še kruha nimajo.

Pa se bodo vračali. Spoznali bodo, da je tista pot zgrešena. Vsi pridejo. Morda sicer pozno, ko ne bo več iluzij, ko samo zemlja ostane. — — — Prijeli bodo za plug in se vozili spomladi orat. Sedeč na vozu bodo žvižgali pesem, poslušali škrlanca visoko pod nebom, lastavico, slavca ob jutrih na brestu, štrka. Vse to enkrat oživi in ostane.«

Kar je pisatelj zapisal v navedenih odstavkih, hoče biti ideologija, ki naj podpre vse »Življenje« in mu da nekak velik pomen. In vendar je vsa ta ideologija strašno naivna, kakor hoče biti globokoumna in poetična. Zemlja je večna, človek je večni: kaj pomenja to? To so tako široki pojmi, kakor so nejasni in prazni. Ali nista civilizacija in kultura enako večni kot človek? Sta morda nasprotni človeku? Pisatelj je poskusil ekskurzijo v sociologijo, pa je vse to, zemlja in kmetovo delo, današnja tehnika in zanjo potrebni kapital, veletrgovina s proizvodi zemljedelstva, industrija ter končno država, njene zahteve in funkcije tako trda in kruta

realnost, da se vsa ta pesniška razlaga in navidezna ideologija razprši kot prazna pena, če se ju kritično le dotakneš. Pisatelj hoče postaviti nekaj fundamentalnega, nekaj, kar bi veljalo za vso zgodovino bodočega človeškega rodu, in razvija misli, ki so smešne do tragike. To je življenje? To je kolektiv? To cvrketanje besed?

S takim reševanjem problema povrnitve k zemlji ne more uspeti delo, ki je vendar zahtevalo truda in razmišljanja, da je nastalo. Ne verujemo v genialno intuicijo. Tudi v umetnost ni mogoče daleč brez poznavanja teorije, vsaj za vrsto problemov ne, ki so tu in ki se človek trudi z njimi, da bi jih rešil. Kmečki problem je eden izmed največjih. V »Življenju« ga skuša rešiti pisatelj z nekaterimi tezami, ki so tako splošne, tako meglene in obenem tako daleč od resničnega življenja, da so nemogoče. Kakor smo Slovenci majhni, vendar imamo tudi nekoliko teorije že o kmečkem vprašanju. Ali Krekovih »Črnih bukev« — da drugih del ne omenjamo — pisatelj ne pozna, zato je njegovo »Življenje« brez tal. Njegova glavna in nepopravljiva napaka je v tem, da nima z današnjim življenjem ničesar skupnega. Ali ni kmet v težkih gospodarskih stiskah? Ne ostajajo iz teh stisk vedno usodnejša nramna, kulturna vprašanja, da o političnih niti ne govorimo? Ni kmečka mladina prisiljena iti z zemlje v svet za kruhom in ne za zlatom? Vse to in še marsikaj drugega bi bil pisatelj zajel s polno pestjo in pokazal čas in težave, posledice današnjega življenja, njegovih ekonomskih pogojev, posledice, ki grabijo v temelje družbe in države. Tako delo bi bilo sodobno, polnokrvno in bi pomenilo korak naprej za naše slovstvo in za naš družbeni razvoj. Umetnost ni za to tu, da individualist razlaga svoje osebno razpoloženje in nazore o človeških stvareh, marveč da drži ogledalo družbi, ki jo hoče izboljšati. Milo Urban je posvetil vojni eno celo knjigo, »Živi bič«. V njej pokaže, koliko gorja povzroči vojna človeštvu. Vsa ljudstva, ki so doživela strahote svetovne vojne, imajo podobna dela, v katerih se vojna kolne. Kako govori avtor »Življenja« o vojni?

»Mir je škodljiv,« modruje Laci. »Svet bi otopel, ko bi se ljudem preveč dobro godilo. Ljudje morajo trpeti, da so dobri. Vojne samo zato nastanejo, ker imajo ljudje vsega preveč, ker imajo preveč kruha in so spočiti. (!) Čim bolj so spočiti, dalje traja vojna. (!) V mislih so leni in ne sprašujejo, zakaj tako. (!) — Zdaj na priliko ne bo vojne. (!) — Zato, ker še živijo ljudje, ki so jo doživeli. Potem bo pa prišel drugi rod, ki je vse videl samo na slikah. (!) Slike so lepe in lažnejše, ker ni v njih grozote, temveč junaštva. In ljudje ljubijo junaštva.«

Oče je poslušal in premišljal o tem. Misli so mu bile okorne. Čutil je, da je sicer nekaj resnice na tem. (!) — — —

Vse te stvari so plehke in brez vsakršne nramne resnobe, so pa tudi v nasprotju s pisateljevo lastno trditvijo, da vojne ustvarja »drugi svet«, oni, ki je daleč od kmečkega. Kaj naj počne bralec s takimi nasprotji, ki jih je v »Življenju« preveč? In kako je mo-

goče in v skladu vse to z mislimi pokojnega Kreka, da baš Krekova knjižnica brez kritičnosti objavlja stvari, ki jih danes noben resen človek več ne sprejme?

Dovolj! Naj bodo te vrste avtorju »Življenja« v dokaz, da je pisateljsko delo poklic, za katerega je treba tudi teorije, teorije pisateljske tehnike in predvsem teorije življenja. »Življenje« je priča ozkih, primitivnih slovenskih razmer, ki tudi kulturnemu delavcu ne dajo obzora. Zato nam je toliko potrebnejši studij, predvsem studij družbenih vprašanj, ker se s poudarjanjem primitivnosti življenja ne bomo rešili pred velikim tokom sveta, njegove tehnike in vseobsegajočega prometa.

Teh odkritih besed pa naj se pisatelj »Življenja« ne straši, ker so potrebne tudi za njegovo nadaljnje delo. Škoda bi bilo za njegov dar, če ga ne bi gojil. Pri svojem delu pa naj se ne boji pogledati resnici v oči, čeprav ni prijetna, kakor mora v življenju iskati najvišjih resnic, če hoče kot pisatelj vršiti pravo misijo. Odkrita beseda koristi veliko bolj kakor hvalisanje. Zato upamo, da bo Miško Kranjec v trdem delu rasel in zorel kot človek in pisatelj in nam ustvaril še mnogo lepega.

J. P.

Znanstveni slog. V »Popotniku« čitamo v enem zadnjih zvezkov ta-le klasični uvod:

Današnji duhovno ustvarjajoči svet razodeva kaotično usmerjenost v svoji pomanjkljivi tvornosti. Ritem starih klasičnih oblik je odrekel v korist ostro poudarjenim življenjskim interesom novega svetovnega nazora.

Kakor je povojna doba neizmerno bogata snovi, je komaj sluteno, a zaznavno tipanje današnjega človeka le oster in jasen odsev njene neurejenosti. V tem iskanju se vse jasneje kaže nujna, da je za nov kulturni tip potrebna nova psihološka konstitucija. In kaj ni ta načelna nujna že glavni karakterološki problem evropske gospodarske krize sploh? Pa tudi kulturne krize s tem vzporedno; potem pa že bilo to v pomenu kulturno-filozofskih zgodovinskih razgledov ali pa v tempu porajajočega se človeka, ki ga je ustvarila sodobna meščanska družba s svojim tehničnim družabnim redom. Te časovne perturbacije, ki so v svoji sodobnosti tako silno subtilne, leže zgoščene v gospodarsko-socialni krizi in modernega tehničnega, ozir. civilizatoričnega družabnega reda.

To je začetek »razprave« in približno tako gre dalje. Kaj je n. pr. ritem starih klasičnih oblik, kaj so življenjski interesi novega svetovnega nazora, kaj je psihološka konstitucija novega kulturnega tipa in kaj karakterološki problem evropske gospodarske krize sploh, ne ve in ne bo nikdar vedel niti sam oče vseh teh duhovitih krilatic. Nadaljno o »načelni nujni«, ki je »karakterološki problem kulturne krize«, pa sploh niti stavek ni, če ga gledamo kar mimo logike le s slovnične strani. Najbrže je znanstveni slog vzvišen tudi nad vsako slovnicu. Kako je vendar mogel urednik sprejeti take abnormalnosti in revijo, ki ni od včeraj? Podoba je, da tudi njemu imponira vsa visoka učenost, ki se je odela v tako slavnostno oblačilo.

V resnici smo padli nazaj v čase Jovana Vesela Koseskega. Le da so se takrat pisale nesmiselne tirade zaradi narodne ideje, danes pa se proizvajajo iz osebnega samoljubja. Kdor bi rad blestel, pa je prazen, zajaše takle »znanstveni slog« in bralci občudujejo njegovo modrost. V kratkem si napravi sloves in hodi s povzdignjeno glavo okrog kot zmagovalec v kraljestvu muz. Več podobnih zmagovalcev se končno združi v enoto, da se vneto medsebojno podpirajo kot priznani kulturni delavci.

**NAROČAJTE
ŠIRITE
PODPIRAJTE**

KNJIŽEVNOST!

PRIPOROČA SE
konfekcijska, manufakturna in
modna trgovina

JOSIP OLUP
LJUBLJANA

Starl trg 2 — Pod trančo 1

Glavna zaloga moškega perila
iz lastne tovarne

„TRIGLAV“ Kolodvorska 8

LEGAT

špecerija, delikatese, zajtrkovalnica

Ljubljana, Miklošičeva 28

KAVA

dnevno sveža iz lastne novod. pražarne

ORIENT, DRUŽBA Z.O.Z.

LJUBLJANA
DUNAJSKA CESTA 14

tvornica olj, barv, fir-
neža, lakov in stekle-
nega kleja. — Zaloga
steklarskih in pleskar-
skih potrebščin.

PRIPOROČA SE

MARTIN MAHKOTA

PLETILNA INDUSTRIJA IN MODNA TRGOVINA

LJUBLJANA 7

CELOVŠKA CESTA ŠT. 44

Svetovnoznani avtomobili in motocikli

Auburn — Peugeot osebni, Austro-Fiat — International Harvester —
Laffly, teretni, avtobusi in traktorji.

Kompletni avtomobili in šasije za vse svrhe, nadalje gasilske motorne
brizgalne gasilske lestve, rešilni in škropilni avtomobili itd. — A. J. S.
Norton — Rudge Whitworth — Francis Barnett motocikli!

S. K. F. kroglična in valjčna ležišča! CASTROL in VACUUM olje!
Najboljša prodaja in nakup rabljenih avtomobilov in motociklov!
Avto-moto-garage service.

Generalno zastopstvo:

O. Žužek, Ljubljana, Tavčarjeva ul. 11. — Tel. int. 2461